

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरि ग्रंथमाला ग्रंथांक ९८

जैनसूत्रमां-
मूर्तिपूजा.

छपाबी प्रसिद्ध करनार,
श्रीअध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडल.
हा. वकील मोहनलाल हीमचंद-पादरा.

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरि ग्रंथमौल्यं अंशकं १८

जैनसूत्रमां मूर्तिपूजा.

रचयिता,
शास्त्रविशारद योगनिष्ठ जैनाचार्य—
श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजी.

छपावी प्रसिद्ध करनार,
श्रीअध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडल.
डा. वकील मोहनलाल हीमचंद-पादरा.

द्वितीयावृत्ति.

संवत् १९२१

प्रत १०००

सन १९२५

किंमत ०-३-०

भावनगर —धी आनंद प्रि. प्रेसमां शाह गुलाबचंद लल्लुभाइए क्राप्युं.

નિવેદન.

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રગટ થતી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસરિણી ગ્રંથમાળાના ગ્રંથાંક ૯૮ તરીકે આ “જ્ઞેન સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા” નામનો ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં ગુરૂ મહારાજે મૂર્તિપૂજાની શાસ્ત્રાધારે ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી છે. હાલના જડવાદના જમાનામાં આવા ગ્રંથોની જરૂર છે. આશા છે કે આ ગ્રંથનો બહોળા પ્રમાણમાં લાભ લેવામાં આવશે કે જેથી કર્તાનો પ્રયાસ સફળ થાય.

ધન્યવાદ.

આ ગ્રંથ છપાવવામાં શેઠ જ્યેષ્ઠ ગુલાબચંદના પુત્રી ડાહી બહેન તરફથી પ્રાંતીજવાળા શેઠ સાંકળચંદ હીરાચંદે રૂ. ૧૦૧) તથા માણસાના શેઠ હાથીભાઈ મુળચંદે શ્રી વૃદ્ધિ-સાગરજીના જીવનચરિત્રમાં રૂ. ૨૫) મદદ તરીકે આપ્યા છે, તેમનો ધન્યવાદપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

સં. ૧૯૮૧ ચૈત્ર } શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.
પૂર્ણિમા.

પ્રસ્તાવના.

વિક્રમ સવત ૧૯૬૨ ની સાલનું ચોમાસું અમદાવાદમાં ગુરૂ મહારાજશ્રી સુખસાગરજી મહારાજની સાથે થયું. તે વખતે સ્થાનકવાસી કામના શા. વાડીલાલ મોતીલાલ જૈનહિતેચ્છુ :પત્ર કાઢતા હતા, તેમણે મહાનિશિથ સૂત્રમાંથી કમળપ્રભાચાર્યનું દર્શાંત આપીને મૂર્તિપૂજનો નિષેધ જૈન આગમમાં છે એવું બતાવવા જૈન હિતેચ્છુમાં લેખ લખ્યો હતો અને તેમાં મહા-નિશિથ સૂત્રનો પાઠ આપ્યો હતો, તે પાઠનો અર્થ તે બરોબર સમજ્યા નહોતા, અને તે પાઠથી મૂર્તિપૂજનો નિષેધ થતો નથી એમ જૈન જગતને જણાવવાને અમેએ સં. ૧૯૬૨ માં જૈન સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજ એ નામનું નાનું પુસ્તક રચ્યું હતું અને તે વખતે તે જાપાવ્યુ હતું, તે આખતને હાલ ઓગણીસ વર્ષ થયાં છે, પ્રસંગ એવો બન્યો કે હાલમાં મથુરામાં દયાનંદ જન્મ શતાબ્દ મહોત્સવ ઉજવાયો તેમાં તે પ્રસંગે પંજબમાંથી પારવતી નામની સ્થાનકવાસી જૈન વિદુષી સાખ્વીએ ‘અમે કેમ મૂર્તિને માનતા નથી’ એવા આશયનો એક લેખ તેણીએ મથુરાના દયાનંદ શતાબ્દ ઉત્સવ સમિતિના મહાસભામાં આર્થ-સમાજએ ઉપર મોડલી આપ્યો તે વાત અમારા વાંચવામાં આવી અને તેથી જૈનો તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિને શા માટે માને છે—પૂજે છે ? એ વિષય ઉપર કંઈક લખવાની રૂચિ પ્રગટી અને તેથી પૂર્વે શા. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહને આપેલા ઉત્તરનો લેખ જે હતો તેની સાથે ખીજો લેખ પ્રાંતીજમાં લખવાનો શરૂ કર્યો અને જૈન શાસ્ત્રાધારે મૂર્તિપૂજની માન્યતા સિદ્ધ થાય છે તેમ જણાવવામાં આવ્યું, તેમજ જૈનોએ મૂર્તિપૂજદ્વારા તીર્થંકર ભગવાનોના ગૃહસ્થ દશાના અને ત્યાગદશાના આદર્શને પોતાના સ્વાધિધારે ઉતારવા જોઈએ અને સ્વાત્મામાં જે ગુણો રહેલા છે તેને પ્રગટાવવા જોઈએ અને તે માટે પ્રભુની મૂર્તિ પુષ્ટાકાંબન છે એમ જણાવ્યું, કારણ કે વિશ્વમાં ધર્મ પુરૂષોને પ્રભુના ઉપર જ પૂર્ણ પ્રેમ હોય છે અને તેથી પ્રભુ મૂર્તિ પણ તેટલાજ પ્રેમથી મનાય છે, પૂજાય છે. અને તેથી તે દ્વારા પ્રેમીભક્ત મનુષ્યો પ્રભુના ગુણોને પ્રગટાવી શકે છે અને તીર્થંકરોના ગૃહસ્થપણના આદર્શને તથા ત્યાગપણના આદર્શને જૈનો પોતાના હૃદય આગળ ખડો કરે છે અને અંતે તેવા બને છે. તથા જૈનોએ તેવા બનવું જોઈએ અને સેવામાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ, કર્મયોગમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ, ક્રિયા માર્ગ, ઉપાસના માર્ગ વિગેરે માર્ગોને પોતાના હૃદયમાં પ્રગટાવવા અને જગતમાં જયશીલ, બહાદુર, પ્રરાક્ષ્મી બનવું અને દુર્યુણોને જીતવા અને પ્રભુની મૂર્તિ સામા જોઈને પ્રભુ જેવા બનવા માટે પરિપૂર્ણ ઉત્સાહી બનવું એવું આ

૫

નાનકડા અંધમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. એવી દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને જૈનો અગર જૈનેતરો આ અંધ વાંચશે તો તેઓને તેમાંથી ઘણા ગુણો લેવાના મળશે અને તેઓ ગૃહસ્થ દશામાં ગૃહસ્થ યોગ્ય અને ત્યાગ દશામાં ત્યાગી યોગ્ય જીવન પ્રકટાવી શકશે. આશુજી, તારંગાજી, કુંભારીયા, પાનસર, બોયણા, સમેતશિખર, સિદ્ધાચળ, ગિરનાર, પાવાગઢ, હિમાલય વિગેરે સ્થાને પવિત્ર જૈન દેરાસરો છે, ત્યાં કુદરતી અપૂર્વ શાન્તિ હોય છે અને ત્યાં પ્રભુની પ્રતિમા દ્વારા આત્મિક શાન્તિ પણ મળી શકે છે. જૈનોએ જૈન દેરાસરો-મૂર્તિઓ કરાવવામાં અને તે દ્વારા જગતના જીવોને અપૂર્વ શાન્તિ આપવા માટે ખાસ લક્ષ્ય દીધું છે અને તેથી સ્થાપત્ય યા શિલ્પકળાને ધણી પુષ્ટિ આપી છે અને દેરાસર મારકત કરોડા કારીગરો, નોકરો વિગેરેનું 'પોષણ કર્યું' છે અને તેથી એકંદરે મનુષ્યોને દ્રવ્યથી અને ભાવથી ઘણા લાભ મળ્યો છે અને હાલ પણ અન્ય કારીગરોને તેથી ઉત્તેજન મળે છે અને લક્ષ્મી પણ તેથી ફરતી રહે છે અને પ્રાચીન ધર્મને ઇતિહાસ પણ અંબલાગદ્ કાયમ રહે છે એમ આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ અને શુદ્ધજ્ઞાનને સ્થાને ભકિતદ્વારા આર્દ્ર હૃદય બનાવી શકીએ છીએ અને દેશ, રાજ્ય, કળા, હુન્નર, પ્રજા વિગેરેને વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ પણ દેરાસર વિગેરેથી ઉપયોગી થઈ શકીએ છીએ એમ જૈનો અને જૈનેતરો ખાસ અનુભવથી અનુભવી શકે છે. પ્રાચીન ઇતિહાસના સ્મરણોમાં મૂર્તિઓ અને મંદિરોએ ઘણા ઉત્તમ ભાગ ભજવ્યો છે અને તેથી આર્યપ્રજા પ્રાચીન ધર્મવાળી છે એમ ઇતિહાસના પાને સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે. દેરાસરો બનાવવાથી પૈસા ખૂટી જાય છે અને નકામા માર્ગે ખર્ચાય છે એવો પ્રશ્ન તો હાલમાં સ્વિટ્ઝીરલેન્ડ સ્થપાયેલા આદ તથા વેપાર વિગેરેનું નુકશાન થયા આદ કેટલાક કેળવણીઓના હૃદયમાં પ્રગટ થયો છે, પણ એમ તે પ્રશ્નની સાથે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ કેટલાક અંશે સંમત થઈને કહીએ છીએ કે હાલનાં બીજાં બાબતોમાં જેમ ઉપયોગ પડતો પૈસો ખર્ચાય છે તેમ હાલમાં દેરાસરો મૂર્તિઓમાં પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળને અનુસરીને ધન ખર્ચાવું જોઈએ અને તેનો દુરુપયોગ ન થાય તેવું ખાસ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. ઘણાં દેરાસરોનાં ઠેકાણે થોડાં અંધાય, શકિત અનુસારે અંધાય, ઘટે ત્યાં અંધાય, ઉપયોગે અંધાય એવી રીતે હાલની સ્થિતિમાં પણ વિવેક રાખીને દેરાસર અંધાયવામાં તથા પૂજા વિગેરેમાં વર્તવાથી ઉપરના પ્રશ્નને અવકાશ રહેતો નથી, હાલમાં કેટલાક દેરાસરના નામે સ્વઘ ધરાવે છે અને ખર્ચનાં નકામાં ખલાનાં કાઢે છે, પણ તેઓને ન્યાં આનંદ હોય છે એવી ગાર્ડનપાર્ટમાં, નાટકોમાં, લખ વિવાહ પ્રસંગમાં તથા બીજાં સુધારાનાં અનેક સમ્બેલન પ્રસંગોમાં લાગે કરોડો રૂપીયાનો ખર્ચો કરે છે અને તેને માટે કંઈ બોલતા નથી અને આવી બાબતોમાં નકામા આક્ષેપ કરે છે, તેથી દ્રઢ શ્રદ્ધાળુ જૈનો

૬

પોતાના નિશ્ચયથી ડગી શકતા નથી. રાવ બહાદુર થવામાં, જે. પી. થવામાં તથા બીજા ઇલાખો મેળવવામાં તથા રાજ્યાધિકારીઓને ખાણુ આપવામાં તથા સારાં સારાં ગૃહો અંધાવવામાં તથા લગડાં, ખાનપાન, ફરનીયર તથા ઘેરીઓને સુધરેલી ઢબ પ્રમાણે શણુગારવામાં ન્યાં લખલૂટ ખર્ચ થાય છે તેના સામું જોતા નથી અને આવી બાબતોમાં નકામી ચર્ચા કરે તે કાઠરીતે યોગ્ય ન ગણાય એમ તેઓ જે મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી વિચારશે તો તેઓને કંઈક પણ સત્ય સમજવામાં આવશે.

જૈન શાસ્ત્રમાં સાત ક્ષેત્ર કહેલાં છે. તેમાંથી જે કાલે જે ક્ષેત્રને વધારે પુષ્ટિ કરવાની જરૂર હોય તેની વિશેષ પુષ્ટિ કરવી. હાલમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જ્ઞાન અને જીર્ણોદ્ધારની પુષ્ટિ કરવાની ઘણી જરૂર છે. જૈને હશે તો જૈન દેરાસરોનું તથા તીર્થોનું રક્ષણ થશે એમ જૈનાચાર્યો, સાધુઓ તથા શ્રાવકા જાણે છે અને દેરાસરની ભકિતની સાથે શ્રાવક શ્રાવિકાઓને મદદ કરવામાં તથા ગરીબ જૈનોને આશ્રય અપાવવામાં આચાર્યશ્રી વિજયકમળસુરિ તથા આચાર્યશ્રી વિજયનેમિસુરિ તથા આચાર્યશ્રી સાગરાનન્દસુરિ તથા આચાર્યશ્રી વિજયસિદ્ધિસુરિ તથા આચાર્યશ્રી વિજયનીતિસુરિ, આચાર્ય અજીતસાગરસુરિ, આચાર્ય વિજયવલ્લભસુરિ, આચાર્ય વિજયમેઘસુરિ, આચાર્ય વિજયદાનસુરિ, આચાર્ય વિજયલગ્નિધસુરિ, વિજયેન્દ્રસુરિ, પન્યાસ લલિતવિજયજી, પન્યાસ કેશરવિજયજી વિગેરે સાધુઓ જંગમ તીર્થના ઉદ્ધાર માટે ઘણું લઘુ રાખે છે અને તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ તથા શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ તથા શેઠ જીવણચંદ ધરમચંદ, શેઠ લલુભાઈ રાયજી, શેઠ નગીનદાસ કપુરચંદ, શેઠ કીકાભાઈ પ્રેમચંદ, શેઠ વીરચંદ દીપચંદ, શેઠ ગોકળભાઈ મૂળચંદ વિગેરે જૈન શેઠીઆઓએ આજ સુધી એ દિશામાં ઘણું ધન વાપર્યું છે અને હજી વાપરે છે. તેમજ દેરાસરોમાં સુધારો કરાવે છે તથા પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા કરે છે. તેઓએ દેરાસરો વિગેરેમાં ધન વાપર્યું છે અને હજી વાપરે છે. પણ જેઓ દેરાસરો વિગેરેની શ્રદ્ધા ધરાવતા નથી તેઓ ભલે એમ. એ, થએલા હોય તોપણ તેઓએ ધનિક થયા બાદ આજ સુધી મ્હોટી જાહેર સખાવતો કરી નથી. જે દેરાસરો વિગેરેમાં ખરચી શકે છે તે કેળવણીમાં પણ ખરચી શકે છે. દિગમ્બર શેઠ હુકમચંદજીએ કરોડો રૂપીયા મેળવ્યા છે અને દેરાસરો તથા કેળવણીમાં લાખો રૂપીયા ખરચે છે માટે દેરાસરો અંધાવવા વિગેરેમાં ખરચ થાય છે એવા કુતર્કવાદને છંડી જૈન શાસ્ત્રના આધારે વર્તમાનમાં વિવેક પુર: સર સાત ક્ષેત્રમાં સેવાભકિતથી ધન ખરચવું જોઈએ અને નારિતક ન બનવું જોઈએ એવી અમારી જૈન સંઘને નમ્ર વિનંતિ છે, અને સ્થાનકવાસી સંઘને પણ બીજી દિશામાં પ્રવૃત્તિ કરવાની સૂચના આપીએ છીએ અને સર્વ પ્રકારના જૈનોનું

સંગઠન કરવાની સૂચના પણ આપીએ છીએ. તે બાબતને જોતો, સાધ્યદ્રષ્ટિ કાયમ રાખીને સાધન સાપેક્ષ દ્રષ્ટિએ જાણશે-વરતશે તો તેઓતું કલ્યાણ થશે. આ ગ્રંથ લખવામાં જીનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ કંઈ પણ લખાયું હોય તો તેની સંઘ આગળ માસી માયું છું અને જોન ગીતાર્થો તેમાં રહેલી ભૂલોને સુધારશે એમ ઇચ્છું છું.

આ ગ્રંથનાં ચાળાસ પૃષ્ઠ છે તે છપાવવા માટે જે શ્રાવકોએ આર્થિક સહાય કરી છે તેઓને ધન્યવાદ આપું છું તથા આ ગ્રંથની સાથે મુનિરાજશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીનું જીવનચરિત્ર તેમના મરણ બાદ આપવામાં આવેલું છે તેમને મૂર્તિપર ઘણી શ્રદ્ધા હતી અને તે દ્વારા તેમનો આત્મા વિકાસ પામ્યો હતો, તેથી આ ગ્રંથમાં તેમનું જીવનચરિત્ર જોડવામાં આવ્યું છે.

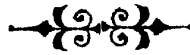
इत्येवं ॐ अहं महावीर शान्तिः३

વિ. સં ૧૯૮૧ ચૈત્ર પૂર્ણિમા.

મુ. વિજાપુર,

લે. બુદ્ધિસાગર

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडळ तरफथी

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजीग्रन्थमालामां

प्रगट थयेला ग्रन्थो.

ग्रंथांक	पृष्ठ	किंमत.
१ क. भजन संग्रह भाग १ लो.	२००	०-८-०
* १ अध्यात्म व्याख्यानमाला.	२०६	०-४-०
* २ भजनसंग्रह भाग २ जो.	३३६	०-८-०
* ३ भजनसंग्रह भाग ३ जो.	२१५	०-८-०
* ४ समाधिशतकम्.	६१२	०-८-०
५ अनुभवपञ्चिशी.	२४८	०-८-०
६ आत्मप्रदीप.	३१५	०-८-०
* ७ भजनसंग्रह भाग ४ थो.	३०४	०-८-०
८ परमात्मदर्शन.	४००	०-१२-०
* ९ परमात्मज्योति.	५००	०-१२-०
* १० तत्त्वविदु.	२३०	०-४-०
* ११ गुणानुराग. (आ. बीजी)	२४	०-१-०
* १२-१३. भ० सं० भाग ५ मो तथा ज्ञानदीपिका.	१६०	०-६-०
* १४ तीर्थयात्रातुं विमान (आ. बीजी)	६४	०-२-०
* १५ अध्यात्मभजन पद संग्रह	१६०	०-६-०
१६ गुरुबोध.	१७४	०-८-०
* १७ तत्त्वज्ञानदीपिका.	१२४	०-६-०

१८ गहूलीसंग्रह भा. १	११२	०-३-०
*१९-२० आवकधर्मस्वरूप भाग १-२ (आवृत्ति त्रीजी)	४०	४०-१-०
*२१ भजनपदसंग्रह भाग ६ ठो.	२०८	०-१२-०
२२ वचनामृत.	८३०	०-१४-०
२३ योगदीपक.	३०८	०-१४-०
२४ जैन ऐतिहासिक रासमाळा.	४०८	१-०-०
*२५ आनन्दघनपद (१०८) भावार्थसंग्रह, ८०८	८०८	२-०-०
*२६ अध्यात्मशान्ति (आ. बीजी.)	१३२	०-३-०
२७ काव्यसंग्रह भाग ७ मो.	१४६	०-८-०
*२८ जैनधर्मनी प्राचीन अने अर्वाचीन स्थिति. ६६	६६	०-२-०
*२९ कुमारपाळ (हिंदी)	२८७	०-६-०
३० थी ४-३४ सुखसागर गुरुगीता.	३००	०-४-०
३१ पद्मव्यविचार.	२४०	०-४-०
*३६ विजापुर वृत्तांत.	६०	०-४-०
३७ सावरगमतीकाव्य.	१६६	०-६-०
३८ प्रतिज्ञापालन.	११०	०-५-०
*३९-४०-४१ जैनगच्छमतप्रबंध, संघप्रगति, जैनगीता.	३०४	१-०-०
४२ जैनधातुप्रतिमा लेख. सं. भा. १		१-०-०
४३ मित्रमैत्री.		०-८-०
*४४ शिष्योपनिषद्.	४८	०-२-०

४५	जैनोपनिषद्.	४८	०-२-०
४६-४७	धार्मिक गद्यसंग्रह तथा सदुपदेश भा. १ लो.	६७६	३-०-०
४८	भजनसंग्रह भा. ८	९७६	३-०-०
*४९	श्रीमद् देवचंद्र भा. १	१०२८	२-०-०
५०	कर्मयोग.	१०१२	३-०-०
५१	आत्मतत्त्वदर्शन.	११२	०-१०-०
५२	भारतसहकारशिक्षण काव्य.	१६८	०-१०-०
५३	श्रीमद् देवचंद्र भा. २	१२००	३-८-०
५४	गहुंली संग्रह भा. २	१३०	०-४-०
५५	कर्मप्रकृतिटीकाभाषांतर.	८००	३-०-०
५६	गुरुगीत गहुंलीसंग्रह.	१९०	०-१२-०
५७-५८	आगमसार अने अध्यात्मगीता.	४७०	०-६-०
५९	देववंदन स्तुति स्तवन संग्रह.	१७५	०-४-०
६०	पूजासंग्रह भा. १ लो.	४१६	१-०-०
६१	भजनपद संग्रह भा. ९	९८०	१-८-०
६२	भजनपद संग्रह भा. १०	२००	१-०-०
६३	पत्रसदुपदेश भा. २	५७५	१-८-०
६४	धातुप्रतिमालेख संग्रह भा. २	१८०	१-०-०
६५	जैनदृष्टि ईशावास्योपनिषद् भावार्थ विवेचन.	३६०	१-०-०
६६	पूजासंग्रह भा. १-२	४१५	२-०-०
३७	स्नात्रपूजा. (बुद्धिसागरसूरिकृत)		०-२-०
६८	श्रीमद् देवचंद्रजी अने तेमनुं जीवनचरित्र		०-४-०

६६-७२ शुद्धोपयोग वि० संस्कृत ग्रंथ ४	१८०	०-१२-०
७३-७७ संघ कर्तव्य वि० संस्कृत ग्रंथ ५	१६८	०-१२-०
७८ लाला लजपतराय अने जैनधर्म	१००	०-४-०
७९ चिन्तामणि.	१२०	०-४-०
८०-८१ जैनधर्म अने स्त्रीस्तिधर्मनो मुकाबलो तथा जैनस्त्रीस्ती संवाद.	२२०	१-०-०
८२ सत्यस्वरूप	२००	०-६-०
८३ ध्यानविचार.	६६	०-८-०
८४ आत्मशक्तिप्रकाश.	१४०	०-४-
८५ सांवत्सरिक क्षमापना.	८०	०-३-०
८६ आत्मदर्शन (मणिचंद्रजीकृत सज्जायो) नुं विवेचन.	१५०	०-४-०
८७ जैन धार्मिक शंका समाधान	५५	०-२-०
८८ कन्याविक्रय निषेध तथा बाल लग्न निषेध	२२०	०-६-०
८९ आत्मशिक्षाभावना प्रकाश.	१०४	०-७-०
९० आत्मप्रकाश.		१-८-०
९१ अध्यात्मगीता.		
९२ आत्मसमाधि शतक.		
९३ जीवकप्रबोध.		१-०-०
९४ आत्मस्वरूप.		
९५ परमात्मदर्शन.		
९६ गुजराती शोक विनाशक.	९८	जैनसूत्रभां भूर्ति- पूज. पृ. ४० की. ०-३-०
९७ तत्त्वविचार.		

छपाता ग्रन्थो.

- १ जैन श्रे० ग्रंथनामावलि. ३ मोटुं विजापुर वृतांत.
 २ श्री देवचंद्रजी निर्वाणरास ४ उ. श्रीयशोविजयजी निबंध.
 श्रीमद् (देवचंद्र जीवनचरित्र) ५ भजनसंग्रह भाग ११ मो.

पुस्तको भणवानां ठेकाः—

१ वडील मोहनलाल हीमयंद.

पाहरा (गुजरात)

- २ आत्माराम हेमयंद
 साणुंद (७६वे अमहावाह)
- ३ भाभरीया मोहनलाल नगीनहास
 १६२-६४, एन्टरगेट कोट—मुंणघ.
- ४ शेठ नगीनहास राययंद भाभरीया
 भडेसाणा.
- ५ शेठ यंदुलाल गोकणहास, विन्जपुर.
 जैन ज्ञानमंदिर.
- ६ लुकसेलर मेघण हीरण
 पायधुनी—मुंणघ.
- ७ शेठ रतिलाल केशवलाल—प्रांतिज.
- ८ श्रीमद् बुद्धिसागरसूरि सभाज—पेथापुर.

* आ निशानीवाळा ग्रंथो शीलकमां नथी.

॥ मुनिश्री वृद्धिसागरजी जीवनचरित्र ॥

आ महात्मा मुनि महाराजनो जन्म, श्री सिद्धायण तीर्थनी पवित्र छायाभां आवेदा श्री पाद्रीताषु नगरभां विशा श्रीमाद्री नैन श्रावक श्रेष्ठ तथा तेमनी मातानी कुण्ठे विक्रम सं. १६४४ नी सालभां थयो हतो. तेमनुं वर्धमान नाम आभ्युं. तेमणे भाव्यावस्थाभां गुजराती भाषानी कृणवण्णी दीधी हती अने तेथी तेमनाभां केटलाक धार्मिक गुणो भीलवानुं साधन प्रगटयुं हतुं. तेचो अनेक मुनिवराना समागमभां आव्या हता. पाद्रीताषुभां सेंकडो मुनियो आवता हता अने तेनो लाभ तेचो लेता हता. तेथी वर्धमान बाधभां वैराग्य भावना भीली हती अने तेचो सिद्धायल गिरिनी यात्रा घण्णो वणत करता हता तथा दररोज सामायिक अने प्रतिकमणु करता हता. कोर्ध कोर्ध वणत पौषध पणु करता हता. तेमना माता पिता मरणु पाग्या आद तेमने आरि-त्र अहणु करवानी लुजासा उत्पन्न थर्ध पणु तेचोना सगा वडादा तथा श्रेष्ठ हेवयं ह पीतांभर के जे तेमना काका थता हता तेमना अवरोधथी दीक्षा लेवाभां केटलीक अडग्रणु आवती हती, तेमनां सगां-वडादां चो तेमने वेपार वगेरे करीने तेमने संसारभां रडेवा कडेतां हतां, अने तेथी ते केटलाक वणत सुधी वेपारभां तथा नोकरीभां पोतानुं अभूद्य लवन गाणवा लाग्या, पणु तेचो आत्मार्थी होवाथी तथा त्यागी थवानी तेमनी तीव्र लुजासा होवाथी संसारभां तेमने इयवा लाग्युं नहीं अने गृहस्थ दशाना कार्ये करवाभां तेमने चैन पड वा लाग्युं नही. तेथी छेवटे ऐकवीशमा वर्षनी उमरे अमहावाह आव्या अने त्यां तेमने मुनिराजश्री अमृतसागरलु साथे मेलाप थयो अने मुनिश्री अमृतसागरलुनां उपदेशथी तेमणे आरित्र दीक्षा लेवानो पकडो विचार कर्यो. आचार्य महाराजश्री बुद्धिसागरलु अे भाध भासभां पादरा तरङ्ग विहार कर्यो त्यारे तेचो पणु गृहस्थ दशभां गुर् महाराजनी साथे गामोगाम विहार करवा लाग्या. आ-चार्य महाराज वडोदरे पधार्या अने त्यांथी पादरा पधार्या. वर्ध-

માન ભાઈની ચારિત્ર લેવાની અત્યંત યોગ્યતા અને તેમની ઉત્કંઠા હોવાથી પાદરાના સંઘને આચાર્ય મહારાજે આ વાત જાહેર કરી અને વકીલ શા. મોહનલાલ હીમચંદભાઈ તથા શેઠ કસ્તુરભાઈ દીપચંદભાઈ તથા વકીલ-છોટાલાલ તથા અમૃતલાલ વનમાળીદાસ વિગેરે સર્વને સર્વ વાત નિવેદન કરી અને સંઘની સમક્ષ પાદરાના મોટા ઉપાશ્રયમાં આચાર્ય મહારાજે ૧૯૬૫ના ફાગણ વદિ ૨ ના રોજ દીક્ષા આપીને મુનિશ્રી અમૃતસાગરજીના શિષ્ય કર્યા અને તેમનું નામ મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજી પાડ્યું. વૃદ્ધિસાગરજીએ ગુરૂ મહારાજની છત્ર છાયામાં રહીને જ્ઞાનાભ્યાસ શરૂ કર્યો. તે ગુરૂમહારાજની તથા સર્વ સાધુની સેવા ચાકરી કરવા લાગ્યા. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૫ની સાલનું ચોમાસું અમદાવાદના સંઘના આગ્રહથી આચાર્ય મહારાજની સાથે અમૃતસાગરજીએ અમદાવાદમાં કર્યું અને તે વખતે સ્થાનકવાસી પંથમાંથી અમીરૂષિજી વિગેરે સાધુ આવ્યા. તેમને મુનિશ્રી અમૃતસાગરજી વિગેરે નામથી દીક્ષા આપી અને પન્યાસ ભાવવિજયજીના હાથે વડી દીક્ષાના યોગ વહેરાવ્યા, અને ત્યાંથી ચોમાસું પુરૂં થવાથી સાણંદ તરફ ગુરૂ મહારાજની સાથે વિહાર કર્યો અને માગશર માસમાં આણંદથી વિહાર કરીને કાંઠ, ધંધુકા, ખરવાળા, વળા, સોનગઢ થઈ પાલીતાણામાં પ્રવેશ કર્યો અને પાલીતાણામાં યોગણીશ દિવસ સુધી વૃદ્ધ ગુરૂ મહારાજની સાથે યાત્રા કરી અને યાત્રાનો ઘણો સારો દહાવો લીધો, સિદ્ધાચળ ગિરિ ઉપર વૃદ્ધિસાગરજીને પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. ત્યાંથી વિહાર કરીને ખંભાત વડોદરા થઈ ગુરૂ મહારાજની સાથે વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૬ નું ચોમાસું કરવા માટે સુરતમાં પધાર્યા. વૃદ્ધિસાગરજી મહારાજે સુરતમાં ગુરૂમહારાજની પાસે પ્રકરણમાં જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, દશકક, લઘુક્ષેત્રસમાસ, બૃહદ્ક્ષેત્ર સમાસ, મોટી સંગ્રહણીનો અભ્યાસ કર્યો અને તેના અર્થ સારી રીતે વાંચ્યા. વૃદ્ધિ સાગરજીની શાન્ત પ્રકૃતિ હતી અને પોતે ગોચરી વહોરવા પધારતા હતા. તેમના ગુણો જોઈને અવેરી લલ્લુભાઈ ધરમચંદ તથા અવેરી જીવજીવંદભાઈ ધરમચંદ વિગેરે શ્રાવકોનો તેમના ઉપર સારો ભાવ પ્રગટ્યો. તેમની શાન્તાવસ્થા, વિનય, ગુરૂની સેવાભક્તિ તથા ચારિત્રની સ્થિરતા તથા તીવ્ર વૈરાગ્ય એ આદિ ગુણોથી ઘણા

શ્રાવકો તેમના રાગી બન્યા અને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેઓ બાહ્યાવસ્થાથી બ્રહ્મચારી હતા. તેઓ શાન્ત હતા. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૭ નું ચોમાસું આચાર્ય મહારાજની સાથે મુંબઈમાં થયું, એ વખતે વૃદ્ધિસાગરજી, તથા અમૃતસાગરજી વિગેરે સાધુઓ ગુરૂમહારાજની સાથે મુંબઈમાં હતા. મુંબઈમાં તેમણે ગુરૂ મહારાજની સારી સેવા ઉઠાવી અને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને ગુરૂમહારાજ, મુંબાઈથી ૧૯૬૮ની સાલમાં અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે તેઓ પણ સાથેજ હતા. ૧૯૬૮ તથા ૧૯૬૯ની સાલનું ચોમાસું અમદાવાદમાં કરવામાં આવ્યું, તે વખતે વૃદ્ધિસાગરજી સાથે હતા. એ બે ચોમાસામાં વૃદ્ધિસાગરજીએ આચાર્ય પાસે કર્મગ્રંથનો અભ્યાસ સારી રીતે કરી લીધો તથા સંસ્કૃત ભાષાની પહેલી તથા બીજી બુકનો અભ્યાસ સારી રીતે કર્યો. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૦ની સાલનું ચોમાસું ગુરૂમહારાજ આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિએ માણસામાં કર્યું તે વખત પણ ગુરૂની છાયા સમાન તે સાથે હતા. તેમના ગુરૂ શ્રી અમૃતસાગરજીએ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૮ ના પોષ માસમાં સુરતમાં સ્વર્ગગમન કર્યું તેથી તેમને ઘણું લાગી આવ્યું અને પોતાના વૃદ્ધગુરૂ આચાર્ય મહારાજની પાસે રહીને તેમણે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઘણો અનુભવ કરવા માંડ્યો. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૧નું ચોમાસું આચાર્ય મહારાજ પેથાપુરમાં કર્યું. તે વખતે પણ સાથે હતા વિ. સં. ૧૯૭૨નું ચોમાસું વિન્નપુરમાં કર્યું તે વખતે પણ સાથેજ હતા. તથા ૧૯૭૩ ની સાલમાં પેથાપુરમાં ચોમાસું કર્યું તે વખતે પણ ગુરૂમહારાજની સાથે હતા. ૧૯૭૪ની સાલનું ચોમાસું વિન્નપુરમાં કરવામાં આવ્યું તે વખતે પણ સાથે હતા. મુનિ વૃદ્ધિસાગરજી અને મુનિ કીર્તિસાગરજી બંને રોજ સાથે ગોચરી વહોરવા જતા હતા. વૃદ્ધિસાગરજીએ રઘુવંશ વિગેરે કાવ્યોનો અભ્યાસ કર્યો તથા હીર સોભાગ્ય, ચંદ્રપ્રભુચરિત્ર, નેમિ નિર્વાણકાવ્ય, ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર વિગેરે જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો, તથા દશવૈકલિક સૂત્ર તથા કદપસૂત્ર તથા દશ પયત્ના તથા આચારાંગ સૂત્ર તથા સુયગડાંગ સૂત્ર તથા સમવાયાંગ સૂત્ર વિગેરે સૂત્રોનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો તથા તેમણે જીવાભિગમસૂત્ર વાંચ્યું.

વિ. સં. ૧૬૭૪ તથા ૧૬૭૫ ની સાલનું ચોમાસું ગુરૂમહારાજને પાદરાના સંઘના આગ્રહથી પાદરામાં કર્યું. તે વખતે મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજી, કીર્તિસાગરજી, જ્યસાગરજી વિગેરે સાધુઓ ગુરૂ મહારાજની સાથે હતા, વૃદ્ધિસાગરજીએ આગમસાર, નયચક્ર, નવતત્ત્વ પ્રશ્નોત્તર વિગેરે ગ્રંથોને ગુરૂમહારાજની પાસે સાંભળ્યા તથા ખીજા અનેક ધર્મ ગ્રંથોને તેમણે અવલોક્યા તથા ગુરૂ મહારાજની પાસે વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્ય તથા ઉપાસક દશાંગ, પ્રશ્ન વ્યાકરણ, જ્ઞાતાધર્મ, રાયપસેણી વિગેરે શાસ્ત્રોતું અધ્યયન કર્યું. વિ. સં. ૧૬૭૬ની સાલનું ચોમાસું તેમણે વિજ્ઞપુરમાં કર્યું. વિજ્ઞપુરમાં તેમણે પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો તથા અનેક ધાર્મિકચરિત્રો વાંચ્યાં. પાંડવચરિત્ર, રામાયણ, ભરહેસર બાહુબળી વૃતાંત, ધર્મસંગ્રહ, ધર્મરત્ન પ્રકરણ, તત્ત્વાર્થ સૂત્ર વિગેરે અનેક ગ્રંથો વાંચ્યા. વિ. સં. ૧૬૭૭ની સાલનું ચોમાસું ગુરૂમહારાજની સાથે સાણંદમાં કર્યું. ૧૬૭૪ની સાલથી તેમણેહઠયોગાભ્યાસ શરૂ કર્યો હતો, હઠયોગાભ્યાસની કેટલીક ક્રિયાઓ તે સારી રીતે કરી શકતા હતા, ચિદાનંદ સ્વરોહય તથા યોગશાસ્ત્ર, યોગદીપક ધ્યાન દીપિકા વિગેરે યોગમાર્ગના અનેક ગ્રંથો તેમણે વાંચ્યા હતા અને ગુરૂ મહારાજની પાસે તેમણે યોગ સંબંધી સારો અનુભવ મેળવ્યો હતો. વિ. સં. ૧૬૭૮ ની સાલનું ચોમાસું ગુરૂમહારાજની સાથે તેમણે મહેસાણામાં કર્યું, ત્યાં તેમણે પ્રાકૃત કુમારપાળ ચરિત્ર વિગેરે ગ્રંથો વાંચ્યા, તથા ખીજા અનેક આગમોતું વાંચન કર્યું, અને ગુરૂમહારાજની સાથે રહીને ધ્યાનનો અભ્યાસ કર્યો. વિ. સં. ૧૬૭૯ ની સાલનું ચોમાસું ગુરૂમહારાજની સાથે વિજ્ઞપુરમાં કર્યું ત્યાં તેમણે ધન્યકુમાર ચરિત્ર વિગેરે અનેક ચરિત્ર ગ્રંથો વાંચ્યા તથા અધ્યાત્મજ્ઞાનના ખીજા પણ કેટલાક ગ્રંથો વાંચ્યા અને જ્ઞાન ધ્યાન દશાથી ચારિત્ર માર્ગમાં આગળ વધ્યા. વિ. સં. ૧૬૮૦નું ચોમાસું પેથાપુરના સંઘના આગ્રહથી પેથાપુરમાં કરવામાં આવ્યું. તે વખતે પણ વૃદ્ધિસાગરજી મહારાજ સાથે હતા, અને ગુરૂ મહારાજનીસારી સેવા કરતા હતા. પેથાપુરમાં પ્રવૃત્તક વૃદ્ધિસાગરજી તથા મુનિશ્રી કીર્તિસાગરજી, ઉત્તમસાગરજી તથા મુનિશ્રી સમતાસાગરજી વિગેરે

ગુરૂમહારાજની જોડે હતા, ચોમાસું ઉતર્યા બાદ કારતક માસમાં તેમણે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, આચારાગસૂત્ર, કલ્પસૂત્રના જોગ વહન કરવા માંડયા. પેથાપુરથી માણસા, મહુડી થઈ પ્રાંતિજ ગુરૂમહારાજ સાથે ગયા ત્યાં તેમણે મહાનિશીથના જોગ શરૂ કર્યા. પ્રાંતિજથી મહુડી થઈ કાગણ સુદિ ત્રીજના રોજ ગુરૂમહારાજની સાથે વિજાપુરમાં પધાર્યા, કાગણ વદિ ૮ થી તેમને ઇન્કલુએન્જા તાવ શરૂ થયો. મહાનિશીથના જોગ સંપૂર્ણ થયા બાદ ઇન્કલુએન્જા તાવ શરૂ થયો અને તેથી દશ દિવસનો ખીમારી લોગવીને વિ. સં. ૧૯૮૧ ના ચૈત્ર શુદ્ધિ પાંચમની રાતના બે વાગે ધ્યાન સમાધિપૂર્વક આત્માતું સ્વરૂપ વિચારતાં બોલતાં તુર્ત શરીરનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગમાં પધાર્યા. ગુરૂમહારાજે અનેક વૈદ્યોની સલાહથી દવા કરાવી તોપણ આયુષ્ય ખુટ્યું હતું તેથી તેમના આત્માએ દેહનો ત્યાગ કર્યો, તેની ખબર વિજાપુરમાં સર્વ જૈનોને પડી અને તેથી જૈન સંઘમાં તથા જૈનેતર વર્ગમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો અને દરેક કોમને ઘણા ખેદ થયો, સંઘે પાલખી કરાવી અને તેમાં તેમના શરીરને પધરાવ્યું અને તેમના શરીરનાં છેદ્દી વારનાં દર્શન કરવા માટે ચૈત્ર સુદિ ૬ ના રોજ હજારો મનુષ્યો આવ્યાં, તેમના શરીરને પાલખીમાં પધરાવ્યું ત્યારે જૈનોએ જય જય નંદા જય જય ભદાનો ઉચ્ચાર કર્યો. અઠારે વર્ણુ તથા મુસલમાન લોકો પણ મુનિ વૃદ્ધિ-સાગરજીની પ્રશંસા કરીને ઘણા દિલગીર થવા લાગ્યા અને તેમના શરીરને માન આપવા લાગ્યા. તેમના શરીરનાં છેદ્દી વખતે દર્શન કરવા માટે ચૌટામાં હજારો લોકોની મેદની મળી હતી, ગરીબોને પુષ્કળ દાન આપવામાં આવતું હતું. ચૌટામાં પાલખી ચાલી અને ગામની વચ્ચેવચ્ચ થઈને વિજાપુરની દક્ષિણ દિશાએ જૈન શેઠ મગનલાલ કંકુચંદની વાડી છે અને જ્યાં પટની જગ્યા છે ત્યાં તેમનાં શરીરને પાલખીમાંથી ઉતાર્યું અને ચંદન, અગર, તગર વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોથી વિભૂષિત થએલા તેમના શરીરને છેદ્દો અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. તે વખતે ત્યાં હજારો જૈનો હાજર હતા, અને વૃદ્ધિસાગરજીના મરણથી અત્યંત દિલગીરી ધારણ કરીને જૈનો અશ્રુમોચન કરતા હતા. ઘણાખરા ત્યાં રડી જતા હતા અને કહેતા હતા કે આવા શાન્ત સ્વભાવે વૈરાગી ત્યાગી બાળ બ્રહ્મચારી વિનય સેવા ભક્તિમાં એકા અને પક્ષા ગુરૂભક્ત શિષ્ય

થવા દુર્લભ છે. આ પ્રમાણે એકી અવાજે વિભવપુરના જૈનો અને જૈનેતરે તમની પ્રશંસા કરતા હતા. આવા એક ઉત્તમ મુનિના મરણથી આચાર્ય મહારાજશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીને તથા અન્ય મુનિશ્રીઓને ઘણું લાગી આવ્યું અને તેમણે વૃદ્ધિસાગર મુનિના ગુણોતું સંઘની આગળ વર્ણન કર્યું. સંઘને ઉપદેશ દઈને શાન્ત કર્યો. મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીના શરીરને જ્યાં અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો ત્યાં એક નાની દેરી બંધાવાતું સંઘે નક્કી કર્યું અને તે બંધાઈ ગઈ છે.

મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજી પંચ મહાવ્રત ધારક શાન્ત આત્માથી ક્રિયાપાત્ર આત્મજ્ઞાની મહાત્મા હતા. ગુરૂ મહારાજ આચાર્યશ્રીથી એક દિવસ પણ જુદા પડયા નથી. આચાર્ય મહારાજના શરીરની છાયાની પેઠે સોળ વર્ષ પર્યંત એક દિવસ પણ જુદા પડયા શિવાય જોડેજ રહ્યા. ગુરૂ મહારાજના સંઘાડામાં ઉત્તમ સ્થવિર સાધુ હતા. સર્વ સાધુઓની તે સેવા ચાકરી કરતા હતા. ગોચરી વહોરવામાં તે ઘણા ઉપયોગી હતા. નવદિક્ષિત સાધુઓને ચારિત્ર માર્ગમાં સ્થિર કરતા હતા. તેમણે સોળ વર્ષની દીક્ષામાં કોઈ વખત કોઈ સાધુ અગર ગૃહસ્થની સાથે કલેશ અગર ક્રોધ કર્યો નથી, અભિમાન તો તેમનામાં હતોજ નહીં. કપટની વાતમાં તે સમજતા નહોતા. પુસ્તક વિગેરેનો પણ તેમને લોભ નહોતો. પોતાની વસ્તુ ગમે તેવી હોય તો પણ ધીજ સાધુ જો માગે તો આપી દેતા. કામની વાસનાનો તેમણે સારી રીતે જય કર્યો હતો. નિષ્કામ થઈને ધર્મકરણી કરતા હતા. તેમને કોઈ જાતની વાસના નહોતી. સંઘાડાના સાધુઓ ઉપર તેમની સેવાભક્તિનો સારો પ્રભાવ પડતો હતો, તેથી અન્ય સાધુઓ પણ તેમનું વચન ઉલંઘતા નહોતા અને તેમના કદ્યા પ્રમાણે વર્તતા હતા. તેઓ અન્ય સાધુઓને ચારિત્રમાં સ્થિર કરવા ઉત્સાહી બનાવતા હતા. ગુરૂમહારાજ તેમને ઠપકો આપતા હતા તો પણ કોઈ વખતે તેમને માઠું લાગતું નહીં અને ક્રોધ થતો નહોતો અને પોતાની બૂલ તુર્ત કબૂલ કરતા અને તેમની એવી આત્માથી પ્રકૃતિ હોવાથી સોળ વર્ષ સુધી ગુરૂકુળવાસમાં રહી શકયા. ગુરૂની આજ્ઞાને આધીન થઈને ગુરૂકુળ વાસમાં રહી શકાય છે, અને અનેક અનુભવો મેળવી શકાય છે, એવા સર્વ અનુભવો તેમણે દરરોજ પાસે રહીને મેળવ્યા હતા, અને તેથી તે

ઘણા અનુભવી થયા હતા. તેમનેદમનું દર્દ પંદર સોળ વર્ષથી લાગુ થએલું હતું. તે કોઈ કોઈ વખતે ઘણું જોર પકડતું હતું, તો પણ આવા ઉત્તમ મુનિ તે દુઃખને સમભાવે સહન કરતા હતા, અને સર્વ સાધુની ગોચરી વહોરવા પોતે જતા હતા. ગોચરી વહોરવામાં વૃદ્ધિસાગરજી અને કીર્તિસાગરજીની જોડી ગણાતી હતી. આવા ઉત્તમ મુનિની એક ભારી ખોટ પડી છે.

મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીના સ્વર્ગગમનના સમાચાર મેસાણા પ્રાંતીજ માણસા, પેથાપુર, પાદરા વિગેરેના સંઘને વિજાપુરના સંઘે તાર મારફતે આપ્યા હતા. તેથી મેસાણામાં, માણસામાં પાખી પગી હતી અને શ્રી રવિસાગરજી મહારાજજીની દેરીએ સંઘે પૂજા લણાવી હતી, તથા સાણુંદમાં પાખી પડી હતી અને નાના તથા મોટા દેરાસરમાં સંઘે પૂજાએ લણાવી હતી તથા પાદરામાં પાખી પડી હતીને પૂજા લણાવવામાં આવી હતી તથા પેથાપુરમાં પાખી પડી હતીને પૂજા લણાવી હતી. તથા પ્રાંતિજમાં પાખી પડી હતીને પૂજા લણાવી હતી. તથા અમદાવાદ વિગેરે અનેક સ્થલે અઠ્ઠાઈમહોત્સવ પૂજાએ લણાવવામાં આવી હતી. અનેક ગામનગરપુરથી મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરના સ્વર્ગગમનથી દિલ્હી-રીના પત્રો. આચાર્ય મહારાજ ઉપર આવ્યા હતા. તથા શ્રી વૃદ્ધિસાગરના શુભોની તે તે પત્રોમાં તારીફ કરવામાં આવી હતી. મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીના શરીરનો જૈન શેઠ. મગનલાલની પટની વાડીમાં જ્યાં અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે ત્યાં શા. મણિલાલ ચુનીલાલે એક નાની દેરી તુર્ત બે ત્રણ દિવસમાં કરાવી છે અને તેમાં તેમની પાઠુકા તથા મુનિ વૃદ્ધિસાગરની દીક્ષા મરણની તારીખ વગેરે એક પાટિયા પર લખવામાં આવ્યું છે. આચાર્ય શ્રી વૃદ્ધિસાગરસૂરિએ ઉપદેશ આપીને વૃદ્ધિસાગરજીની દેરી-પાઠુકા લેખ કરાવ્યો છે અને પાઠુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

મુ. વિજાપુર.
વિ. ૧૯૮૧ ચૈત્ર વદિ ૩
મુ. વિજાપુર

જૈનમિત્રમંડલ
ડા. શા. ભોગીલાલ અમથાલાલ
શા. ચંદુલાલ ગોકળભાઈ

આચાર્યશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીએ સ્વનોંધબુકમાં મુનિશ્રી
વૃદ્ધિસાગરજીના મૃત્યુ સંબંધી નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગર સ્વર્ગગમન.

પંચમહાવ્રતધરમુનિ, સર્વસાધુશિરદાર;
વૃદ્ધિસાગર મુનિવરા, પહોંચ્યા સ્વર્ગમોઝાર. ૧
વૃદ્ધિસાગર મુનિ ભલો, વૈયાવચ્ચી મહાન;
શોળવર્ષતક સાધુની, દીક્ષા પાળી સુભણ. ૨
શોળ વર્ષ પાસે રહ્યા, વ્રતાચારમાં ધીર;
સંયમ પાળી ભાવથી, બન્યો મુનિગણવીર. ૩
ઓગણીશ એકાશી અને, ચૈતર સુદિ પંચમી રવિ.
મુનિ વૃદ્ધિસાગર સ્વર્ગમાં, ગયો દેહને અહીં પરઠવી;
ધન્ય વૃદ્ધિસાગર મહામુનિ, ગુરૂભકત વિનથી શિરોમણિ
તહેં શુદ્ધસંયમ પાલવામાં, દેહ મમતા નહીં ગણી. ૪
તેં પંચવ્રત પાળ્યા ભલાંને, રાત્રી ભોજન નહીં કર્યું;
તેં ચરણ કરણમાં ચિત્ત દૈને, આદર્શ મુનિ જીવન ધર્યું;
ગુરૂવાસમાં નિશદિન રહ્યો, ધ્યાને સમાધિમાં રહ્યો,
ધન્ય વૃદ્ધિસાગર મહામુનિ, પરમાત્મજીવન ગહુગદ્દો. ૫
ધન ધન્ય છે તુજ જન્મને, તેં આત્મધર્મને અનુભવ્યો,
પરભાવથી દૂરે ખસ્યો, ચારિત્ર ધર્મને ઉજવ્યો
દમી ઇન્દ્રિયો પાંચે ભલી, બ્રહ્મચારીમાં શિરોમણિ,
ધન્ય વૃદ્ધિસાગર મહામુનિ તેં કામની વૃત્તિ હણી ૬
જિતક્રોધ આર્જવ માઈવે તહેં, સાધુજીવન દિલ ધર્યું
ગુરૂભકિતમાં અર્પાઈને, નિષ્કામ રહેવા કૂલ વર્યું
તહારામાં વિકસ્યા બહુ ગુણો, તું ત્યાગી ઉપયોગી થયો
ધન્ય વૃદ્ધિસાગર મહામુનિ, તનુ ત્યાગીને સ્વર્ગે ગયો. ૭
અર્પાયો સેવાભકિતમાં શુદ્ધાત્મ સ્થિરતા ગુણ ભર્યો
તહેં કામને બાળ્યો ધણો, ભવપાથોધિ વેગે તર્યો

૯

તારા પરિચયી જે થયા, તેનાજ દિલમાં તું વસ્યો;
 ધન્ય વૃદ્ધિસાગર મહામુનિ, પરમાત્મભાવે ઉદ્ધસ્યો. ૮
 તુંજ ને મળો મુકિત ભલી, તું પામજે શાન્તિ ભલી
 તું સત્ય સુખને પામજે, ડુંટીથી આશી: નીકળી;
 પરમાત્મરૂપે તું થજેને, સ્મરણ તારું દિલ રહેા;
 ગુરૂ ભકિત સેવા તુંજ ફળો, કહે વૃદ્ધિસાગર પ્રભુ લહેા. ૯

ચેત્ર સુદિ પાંચમની રાત્રીએ પોણા બે વાગે અમારા પ્રશિષ્ય મુનિ-
 રાજશ્રી વૃદ્ધિસાગરજી તાવની ખીમારીથી સમાધિ પૂર્વક કાલ કરીને
 પહેલા દેવલોકમાં ગયા એમ સ્વપ્નથી જાણ્યું છે. તેમને મરતી
 વખતે સારી સમાધિ રહી હતી. મારી પાસે ગુરૂકુલ વાસમાંથી એક
 દિવસ પણ છૂટા પડયા વિના ભકત અંતેવાસી શિષ્ય તરીકે સોળ
 વર્ષ સુધી રહીને સારી રોતે ચારિત્ર પાળ્યું. તેમનામાં સેવા ભકિત
 વ્રત તપ જપ ધ્યાન ચારિત્રાદિ અનેક ગુણો ખીલ્યા હતા, આર
 દિવસની તાવની ખીમારી લોગવીને સમાધિ પૂર્વક સ્વર્ગમાં ગયા.
 તેમના આત્માને શાંતિ મળેા. મારી પાસે ખરા ગુરૂ ભકત આત્માથી
 સાધુ વૃદ્ધિસાગરજી હતા. પંચ મહાવત ધારક ઉત્તમ મુનિ હતા.
 મુનિ વૃદ્ધિસાગરજીએ વિ, ૧૯૬૫ ના ફાગણ વદિ ખીજે પાદરાના
 ઉપાશ્રયમાં અમારી પાસે મુનિશ્રી અમૃતસાગરજીના નામની દીક્ષા
 અંગીકાર કરી હતી. પં. ભાવવિજયજી પાસે અમદાવાદમાં વડી
 દીક્ષાના જોગ વઘ્યા હતા, સોળ વર્ષ સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યું.
 તેમણે અમારી પાસે અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. પાલીતાણામાં
 તે વિશા શ્રીમાળી શ્રાવકને ત્યાં જન્મ્યા, પાદરામાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી
 અને વિન્નપુરમાં સાડત્રીશ વર્ષની ઉંમરે દેહનો ત્યાગ કર્યો. મુનિ
 વૃદ્ધિસાગરજી સંઘાડાના સર્વ નાના મોટા સાધુઓની ખેદ કલેશ
 ભય વળીને નિષ્કામ ભાવે સેવા, વૈયાંવચ્ય કરતા હતા. મારી આજ્ઞા
 પાળવામાં વિનયભાવે વર્તતા હતા, માન, અપમાન, હર્ષ, શોકની
 ઘાગણીઓને છૂટી સર્વના ભલામાં તથા ચારિત્ર પાલનમાં વર્તતા
 હતા. મૃત્યુ પહેલાં એક દિવસ પૂર્વથી મારા ઉપદેશથી આત્મોપ-
 યોગે શૂરખનીને મૃત્યુથી નિર્ભય ખનીને આત્મભાવે આત્માને
 ભાવતા હતા. તેમણે સર્વાસવનો ત્યાગ કર્યો હતો. જ્ઞાનદર્શન

૧૦

ચારિત્રમય હું આત્મા છું. ઐ અહીં મહાવીર! અરિહંત એ શબ્દના ઉચ્ચારની સાથે એક પલકમાં પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો. તેમને ગુરૂસેવા ભક્તિ કૃણી અને તેથી તેમનું સમાધિ મરણ થયું. તેમના આત્માને પરમાત્મપદ મળવામાં સેવા ભક્તિબળે શાસન દેવો સહાય કરેા.

इत्येवं ॐ अहं महावीर शान्तिः ३

નું. વિજાપુર.

૧૯૮૦ ચૈત્ર સુદિ. ૬

}

લે. વૃદ્ધિસાગર.

એ પ્રમાણે ગુરૂમહારાજે મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજીનું જીવન ચરિત્ર ખરેખર ઉચ્ચ આદર્શ સાધુજીવન ચરિતે આલેખ્યું છે. તેમના આત્માને શાંતિ મળેા.

વિ. ૧૯૮૧ ચૈત્ર વદિ ૫

વિજાપુર જેન મિત્રમંડળ.

ॐ अर्ह-नमः

जैनसूत्रमां मूर्तिपूजा.

श्लोक.

पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेषः कपिलादिषु;
युक्तिमद् वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः । १

મને વીર પ્રભુ ઉપર પક્ષપાત નથી તેમ કપિલશાસ્ત્ર-અન્ય ઔદ્ધ શાસ્ત્ર વિગેરે ઉપર દ્વેષ નથી. કિંતુ મારે તો જેનું વચન યુક્તિ-વાળું સર્વજ્ઞત્વ દર્શાવે છે, તે મારે અંગીકાર છે. શ્રી હરિમદ્ સૂરિ.

હવે મૂળ ઉદ્દેશ મથાળાથી વાંચતાં માલુમ પડશે કે- જૈન સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા એટલે જૈન સૂત્રોમાં શ્રી તીર્થ'કર ભગવંતોની પ્રતિમાનું પૂજન સ્તવન કહ્યું છે કે કેમ ? તે અત્રે દર્શાવવાનું છે.

દુનિયામાં અનેક પ્રકારનાં ધર્મ મતલેદો છે, અને તે પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ કાળથી ચાલ્યા કરે છે, અને અનેક રૂપાંતરને પામે છે. તોપણ તે સર્વનો સમાવેશ ત્રણુશોત્રેશઠ પાખંડીઓના મતોમાં થાય છે. જુઓ સૂયઠાંગ સૂત્ર વિગેરે. હવે ત્યારે તે ત્રણુસો તેશઠ પાખંડીઓ શાથી કહેવાય છે. તેના ઉત્તરમાં શ્રી વીરપ્રભુ જણાવે છે. કે એકાંતમતથી તે પાખંડપણાને પામે છે. જેમ ક્રિયાવાદી, જ્ઞાનવાદી, વિનયવાદી વિગેરે એકેક પક્ષને માનનારા જાણવા.

બાહ્યદષ્ટિથી જોતાં મૂર્તિપૂજન સંખંધી અન્ય એકાંતવાદીઓ- માં મતિ મતિના અનુસારે ભેદ ચાલ્યા કરે છે. હિંદુઓ અને મુસ- લમાન એ બેમાં હિંદુઓ પોત પોતાના દેવની મૂર્તિ કરી પૂજે છે- મામે છે. ત્યારે મુસલમાનો કહે છે કે-ખુદા નિરંજન નિરાકાર હું.

(૨)

ઇસલિયે ઉસકી મૂર્તિ નહીં હો સકતી હે. ત્યારે હિંદુઓ પકી વે-
દાંતી વિગેરે કહે છે કે—અમારો ઇશ્વર અનેક પ્રકારનાં શરીરોને
ધારણુ કરે છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર એ ઇશ્વર પરમાત્માનાં રૂપ
છે. પરમાત્મા અણુઅણુમાં વ્યાપી રહ્યા છે. માટે આપું જગત્
પરમાત્મા સ્વરૂપ દૃશ્યમાન મૂર્તિરૂપજ છે, માટે તેમના અંશરૂપ
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વરની મૂર્તિ કરી માનવા પૂજવાથી અમો પર-
માત્માના સેવક કહેવાઇએ છીએ અને પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા
બક્તિ કરવાથી પરમાત્મા પ્રસન્ન રહે છે. કારણકે, જગત્નો કર્તા-
હર્તા પરમાત્મા છે.

ત્યારે હવે જૈનના પરમ પવિત્ર શ્રી વીરપ્રભુનાં વચનો શું કહે
છે? તે તપાસીએ, શ્રી વીરપ્રભુ એમ કહે છે કે—મુસલમાનો જે બુ-
દ્ધાનું સ્વરૂપ માને છે તે એકાંતે એક પક્ષી છે તેમ તેમનાં શાસ્ત્ર તેમની
વાતોથી ભરપુર છે. વળી ત્યારે વેદાંત વિષે બોલતાં પણ તે વેદાંત
વચનને નિરપેક્ષ દૃષ્ટિએ મિથ્યાત્વ રૂપ એકાંતપણે કથે છે, મિથ્યા
જ્ઞાન છે માટે—બુદ્ધો—સૂયગડાંગસૂત્ર.

ત્યારે હવે મુસલમાનો અને હિંદુઓથી જૈનો બુદ્ધ છે કે
કેમ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે, હા—બુદ્ધ છે. જે એમ સમજે છે
તો મુસલમાનો અને હિંદુઓ મૂર્તિપૂજા વિગેરે ધર્માધપણાથી
ધર્મની ભિન્નતાથી પરસ્પર લડી મરે, ત્યારે જૈનો કોનો ધર્મ તથા
કોના બોલવાને સ્વીકારે? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે જૈનોને તે બા-
બતમાં પેસવાનું નથી. સર્વ નયાંશે પરિપૂર્ણ શ્રી વીરપ્રભુના વચન
પ્રમાણે તેમણે તો ચાલવું જોઇએ.

શ્રી વીરપ્રભુ એમ કહે છે કે, જે નયાંશે જે વચન સત્ય હોય
તે નયાંશની અપેક્ષાએ તે વચન સત્ય છે. જે સાત નયોનું જ્ઞાન
કરે તો આ બાબત સહેલાઇથી સમજી શકશે.

હવે મૂર્તિપૂજાને હિંદુઓ માને છે, ત્યારે આપણા વીરપ્રભુ
મૂર્તિપૂજા સંબંધી જે કહે છે, તે જોવાનું છે. લલે આખી દુનિયા
પોતપોતાની મરજીમાં આવે તેમ માને, પણ આપણે તો વીરપ્રભુનો
કહેલો ધર્મ સત્ય તરીકે સ્વીકારીએ છીએ. અને તેજ સત્ય છે. તે

(૩)

વીરપ્રભુજ પ્રભુ છે. તેજ રાગદ્વેષ રહિત છે. તેજ સર્વજ છે; એમ અંતઃકરણથી માનીએ છીએ તો તેમના શાસ્ત્ર ઉપર ન્યાય મેળવવા વિશ્વાસ રાખો ! અને શાસ્ત્ર તપાસો. કાલદોષના પ્રભાવથી શ્રી વીર-પ્રભુના જૈનધર્મમાં મતભેદ પડયા છે. સ્વેતાંબર અને દિગંબર. વળી સ્વેતાંબરમાં પણ પ્રતિમા વિગેરેના કેટલાક લેદથી મૂર્તિપૂજક સ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી એમ બે ભેદ છે. સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક હબરો વર્ષથી છે. તેમાંથી પ્રાયઃ ત્રણસે વર્ષથી બુદ્ધા પડેલા કેટલાક સ્થાનકવાસીઓ મતિભેદના દીધે મૂર્તિપૂજ સ્વીકારતા નથી.

તે પૈકીના એટલે જે મૂર્તિપૂજ સ્વીકારતા નથી, તેમાંના એક “જૈન હિતેચ્છુ” માસિક પત્રના અધિપતિએ મૂર્તિપૂજ સંબંધી કંઈ નવું અજવાળું કયું છે, તો પ્રથમ તે સંબંધીનું નિરાકરણ કરીએ.

“જૈન હિતેચ્છુ”ના લેખક ભાઈ વાડીલાલ લખે છે કે—જ્યારે હું મહાનિશિથનું પાંચમું અધ્યયન વાંચું છું ત્યારે દીવા જેવો પ્રકાશ પડે છે. જેઓ મૂર્તિ પૂજના કુંદમાં ફસાયા છે તેને ચેતવવા માટે આ મારો પ્રયાસ છે અને તેઓ લખે છે કે મહાનિશિથ સૂત્ર ડરમાંનું એક નહિ પણ ૪૫માંનું એક છે. તેથી તે બે પક્ષવાળાને સંમત છે. તેમાં ઢુંઢીઆ જૈન લોકોને ખુશ થવા જેવો એક સુંદર પ્રસંગ વર્ણવેલો જોવામાં આવે છે.

જવાબ—પ્રિય ‘જૈન હિતેચ્છુ’ ભાઈ ! જ્યારે તમે ગુરૂગમ અને માધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી મહાનિશિથનું પાંચમું અધ્યયન વાંચો ત્યારે દીવા જેવો પ્રકાશ પડવાના ઠેકાણે સૂર્યના જેવો પ્રકાશ કેમ પડે નહિ ? મૂર્તિપૂજના કુંદમાં ફસાય છે તેને ચેતવવા તમારો પ્રયાસ છે, એમ તમે પોતે ભલે માની લો, પણ સૂત્રાજ્ઞા તરફ દષ્ટિ ફેંકો—પોતાને ઇષ્ટ ત્યાં યુક્ત ખેંચવી તેના કરતાં જ્યાં સત્ય છે ત્યાં યુક્ત લેઈ જવી યોગ્ય છે, નહીં તો કહેવત છે કે:—

જં જસ્સ પિયં તં તસ્સ સુંદરં, રુવગુણ વિપ્પમ્મકંપિ;

મૃતુણ રયણાહારં, હરેણ સપ્પો કમ્મો કંઠે

રૂપ અને ગુણથી રહિત હોય તો પણ જેને જે પ્રિય હોય તેના અનમાં તે સુંદર લાગે છે. જેમ મહાદેવે રત્નનો હાર મૂકી કંઠમાં

(૪)

સર્પ ઘાટ્યો, તેમાં રત્નનો હાર અને સર્પમાં કેટલો ફેર ! પણ મનની વાત છે. મનમાં આવે તે માનવું તેમ હોય તો ત્યાં કોઈનો ઉપાધ નથી. પણ તમે જ્યારે મહાનિશિથ સૂત્રની સાખ આપો છો, અને તેથી હવે ઇષ્ટ વિષય સિદ્ધ કરવા માગો છો ત્યારે જુઓ. અધ્યયન વાંચો. કરો ખુલાસો, કમળપ્રભ આચાર્યનું દષ્ટાંત ગ્રહણ કરો.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ શ્રીવીર પ્રભુને પૂછ્યા કરી કે. હે પ્રભો ! કોઈ જીવ સિદ્ધાંતનાં વચન વિપરીત પ્રરૂપે એટલે ઉત્સૂત્ર બાધણુ કરે તો તે શું ફળ પામે ?

ત્યારે વીર પ્રભુ કહે છે કે:—

મહાનિશિથ સૂત્ર પાઠ—ગોયમા જેણં કેહ કહિવિ કયાઈ પમાય દોસઓ અસહ કોહેણંવા માણેણં વા માયાએ વા લોહેણં વા રામેણ વા દોસેણવા મયેણવા હાસેણવા મોહેણવા અન્નાણ દોસેણવા પવચણસ્સણં અન્નચરેટાણે વડમત્તેણંપિ અણગારં અસામાયારી પરૂવમાણેવા અણુમન્નેમાણેવા પવચણમાસાણજ્ઞા સેણં બોહિંપિણો નાપાવેજ્ઞા કિંમંગં પુણં આચરિયં પયં લમેજ્જા સે મયવં કિં અમવ્વે મિચ્છાદિઠી આચરિઅ મવેજ્જા ગોયમા અથ્થચણં ઇં-ગાલ મદગાઈનાએ.

ભાવાર્થ—જે કોઈ ક્યારે પણ પ્રમાદથી અતિશય ક્રોધથી વા માનથી, માયાથી, લોભથી, રાગથી, દ્વેષથી, ભયથી, હાસ્યથી, મોહથી, અજ્ઞાન દોષથી, પ્રવચનને વિપરીતપણે વચનમાત્રથી પણ પ્રરૂપે અથવા તે કાર્યને ભણું જાણે તો તે પ્રવચન સિદ્ધાંતની આશાતના કરે, અને તે સમકિત પણ ન પામે. ત્યારે ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે ત્યારે તેવો આચાર્યપદ શું પામે ? અભવ્ય વા મિથ્યાત્વદૃષ્ટિ જીવ આચાર્યપદ પામે ? ત્યારે વીરપ્રભુ કહે છે—ઈંગાલમર્હક આચાર્યનો અત્ર ન્યાય સમજી લેવો. મિથ્યાદૃષ્ટિજીવ આચાર્યપદ પામે. વીરપ્રભુ કહે છે કે—જે કોઈ સાધુનો ધર્મ મૂકી અગ્નિકાયનો આરંભ

(૫)

કરે-કરાવે-અનુમોદે, તેમ બ્રહ્મચર્ય જે કોઈ સાધુ સાધ્વી ખંડે-ખંડાવે-અનુમોદે તો તે અભિનિવેશીત મિથ્યાદૃષ્ટિ જાણવાં. ત્યારે ગૌતમ કહે છે કે-જે કોઈ આચાર્ય વિપરીત એટલે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે તો તે શું કૃણ પામે ? ત્યારે વીરપ્રભુ કહે છે કે-હું ગૌતમ ! સાવધાચાર્ય જે કૃણ પામ્યો તેવું તે કૃણ પામે. સાવધાચાર્યનો વૃત્તાંત પુછતાં તેનો વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે કહ્યો.

આ ચોવીસીની પહેલાં અનંતકાળે અનંતી ચોવીસીમાં જેવો હું છું તેવાજ સાત હાથ શરીરમનવાળા ધર્મસિરિ નામના ચોવીસમા તીર્થંકર થયા. તેમના તીર્થમાં સાત અછેરાં થયાં. શ્રી ધર્મસિરિ તીર્થંકર મુક્તિ પામ્યા, પછી કેટલેક કાળે-પાઠ-અસંજયાણ સક્કાર કારવણ્યામ છેરંગેવિહિત્રો અસંયતિની પૂજા-સત્કાર કરવાનું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. લોકો અજ્ઞાનથી અસંયતિને માનવા લાગ્યા.

જે સાધુનો આચાર પાળે નહિ તેને અસંયતિ કહે છે-વળી તે અસંયતિ હાલના કેટલાક નહિ સમજનાર ગોરજીઓની પેઠે પોતાને એટલે સાધુ વેષ ધારીને પ્રભુ પૂજવાનો અધિકાર નથી તેમ છતાં પ્રભુની પ્રતિમાની પોતે પૂજા કરે-પોતે દેરાસર કરાવે તે અસંયતિ જાણવા. તેમ દેરાસર કરવાનો સાધુનો અધિકાર નથી. શ્રાવક દેરાસર કરાવે, શ્રાવક પ્રભુની પૂજા કરે. કારણકે શ્રાવક ગૃહસ્થારંભી છે. માટે તેને પૂજા કરવી એમ સૂત્રમાં આજ્ઞા છે. સાધુ મુનિરાજ રજોહરણ મુહુપતિને ધારણ કરી શ્રાવકની પેઠે પોતે દ્રવ્યસ્તવ રૂપે પ્રભુની પૂજા કરે નહીં, તેમ દેરાસરમાં વસે નહિ. કારણ કે દેરાસરમાં વસવાથી પ્રભુની પ્રતિમાની આશાતના થાય છે. પોતે હાથે સાધુ દેરાસર સમરાવે નહીં. પરિશ્રદ્ધ ધનધાન્ય વિગેરે સાધુ રાખે નહીં. તેથી વિપરીતપણે વર્તે, તે અસંયતિ જાણવા, ત્યારે તે વખતે અસંયતિ ઉત્પન્ન થયા. તે દેરાસર પોતે કરાવવા લાગ્યા, અને પોતે પૂજા કરવા લાગ્યા. શ્રાવક પાસેથી ધન ચાચી પોતે પૈસા રાખે, દેરાસરમાં પોતાની માલેકી રાખે, અને વળી શું કરે છે તે કહે છે. મહાનિસિથ પત્ર. ૪૯ પાઠ.

(૬)

સકસકિદમમત્તિષ્ણ ચેદ્યાલગે કારણિડયં તે ચેવ દુરંતત્ત-
પંત લક્ષણાહ માહ મેહિં આસાદ્દે-તંચેવ ચેદ્યાલગે માસિય
ગોવિડયંચ બલવીરીય પુરિસકારપરકમં સંતેબલે સંતેવીરીય
સંતે પુરિસકાર પરકમે ચેદ્ડયં ઉગ્માભિગ્ગહે-ઇત્યાદિ

પોતાની મતિએ પોતે પૈસો રાખી બંતે દેરાસર એટલે જીને-
શ્વર ભગવાનની પ્રતિમાનું સ્થાન કરાવી તે ભુંડા લક્ષણના ધણી
માંડોમાંડે વાંછા કરી મમતા ભાવથી પોતાનાં માનીને રહે અને
સાધુના ધર્મમાં વર્તાવું, તથા બળ પરાક્રમ ફેરવવું તે મૂકે.

આ ઠેકાણે ચેદ્યાલગે એટલે જીને દેરાસર-એવો અર્થ “જીને
હિતેચ્છુ” પત્રના અધિપતિ તરફથી બહાર પડ્યો છે માટે તેનો સત્યાર્થ
કરવા માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. કારણ કે ચેદ્યાલય
એ શબ્દનો અર્થ પક્ષપાત દૃષ્ટિથી જ્ઞાન વિગેરે કરવામાં આવતો
હતો તેનો તો હવે પોતાની મેળે નિષેધ થઈ ગયો, અને ચેદ્યાલય
શબ્દના ખરા રૂઠ અર્થને સમજવા લાગ્યા. આશા છે કે આગળ
ઉપર માગધી ભાષાના શબ્દોનું જ્ઞાન થતાં સત્ય તે સત્ય તરીકે
પ્રકાશશે, અને કદાપિ ચેદ્યાલયે એ શબ્દનો અર્થ દેરાસર ન માનો
તો પોતાનું થુંક પોતાના મુખમાં પાછું પેસના જેવો ન્યાય થાય.
કેમકે ચેદ્યાલય શબ્દથી મૂર્તિપૂજનો અસંયતિનો દાખલો આપી
નિષેધ કરવાનું તમો ધારો છો, તેથી ગમે તે રીતે પણ ચેદ્યાલય,
ચેદ્યાલય શબ્દનો અર્થ જિનમંદિર-દેરાસર ગ્રહણ તમોએ કર્યો
છે, અને તેવો અર્થ જો તે ભાઈ નહિ ગ્રહણ કરે તો મૂર્તિપૂજકોના
સામે આજ્ઞેપ શી રીતે થઈ શકે ? ભલા ઠીક, ગમે તેમ હો. સત્ય
અર્થ કદી છાનો રહેતો નથી. કદાપિ એમ સમજે કે મૂર્તિપૂજક
પક્ષ ચેદ્યાલય વા જિણુપડિમાનો જે અર્થ ગ્રહણ કરે છે તે અમને
ઠીક લાગતો નથી. એમ જો સામા પક્ષ તરફથી કહેવામાં આવે તો
તેનો જવાબ કે-કાશીના વિદ્વાન પડિતો કે જેઓ જીનેના લેહથી બાણ
છે તેમને પુછી જુઓ. તેઓ માગધી ભાષાના શબ્દોનો સારી રીતે
અર્થ કરી શકશે. તેમ તેના કરતાં પણ જર્મનીમાં, યુરોપમાં હબરો
જીને ગ્રંથો છે અને વળી જર્મનીમાં જીનેસૂત્રના બાણકાર પ્રો. હર્મન

(૧)

જોકાળી વિગેરે વિદ્વાન પંડિતો છે, તેમણે આપણા સૂત્રોનાં ભાષાંતર પણ કર્યાં છે. તેઓ માગધી ભાષાના બહુકાર છે. ભલા ! બન્ને પક્ષ તરફથી પત્ર લખી ખુલાસો તો મંગાવો. સત્ય તરી આવશે, અને મત કદાચદ્દ દૂર થશે, અને જૈનોમાં સંપ થશે.

હવે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ—તે અસંયતિયો જિન પ્રતિ-
માની પૂજા કરવા લાગ્યા. તીર્થ કરના વચનનો અનાદર કર્યો. હવે
ગૌતમસ્વામી શ્રી વીરપ્રભુને કહે છે કે—

સે મયવં જેણંકેઙ્ સાહુવા સાહુણીવા નિગ્ગંથે અણગારે
દ્રવ્વથ્થયં કુજ્જા સેણં કિં માલાવેજ્જા.

હે ભગવન ! નિગ્ગંથ નામ—જેણે બાદ્ય અને અભ્યંતર ગ્રંથ
છોડી એવા અને જેણે ઘર છોડ્યું એવા અણગારીભૂત સાધુ વા સા-
ધ્વી થઈને દ્રવ્યથયં એટલે દ્રવ્યસ્તવ—અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વિગેરે શ્રાવક-
ની પેઠે કરે તેને કિંમાલાવેજ્જા એટલે કેવાં કહેવાં ? આ ઠેકાણે જૈન
હિતેશ્ચ પત્રના અધિપતિએ દ્રવ્યપૂજા કરે અથવા પ્રરૂપે, તેવા સાધુને
કેવા કહેવા ? એવું લખ્યું તે અહીં તેમણે ભૂલ કરી છે.

પ્રશ્ન—શું ભૂલ કરી છે ?

ઉત્તર—દ્રવ્યસ્તવ સાધુ વા સાધ્વી કરે નહીં, પણ શ્રાવકને
દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે કરવો તે સૂત્રના અનુસારે કહે, ઉપદેશ આપે,
તેમાં દોષ નથી. જો દ્રવ્યસ્તવનો ઉપદેશ આપ્યો નહીં એમ સાધુને
કહેવું હોત તો; નિગ્ગંથે અણગારે દ્રવ્વથ્થયં કુજ્જા સેણંકિં મા-
લાવેજ્જા આટલો પાઠ કહેતજ નહીં. અણગાર સાધુ પોતે દ્રવ્યપૂજા
કરે તો તેને કેવા કહેવા ? એટલોજ પાઠ છે. તેથી સાધુ, દ્રવ્યપૂજા શ્રાવક
કેવી રીતે કરે, તેનો ઉપદેશ આપે, એમાં દોષ નથી. અત્ર જૈન હિતેશ્ચ
પત્રના અધિપતિએ દ્રવ્યપૂજા પ્રરૂપે તો તેને કેવા કહેવા ? એટલા
શબ્દ આ સૂત્ર વિરૂદ્ધના બહારથી લખ્યા છે. માટે જો ઉત્સૂત્રનો ભય
હૃદયમાં લાગતો હોય તો મિથ્યા હુકૃત દેવો; હવે સાધુ વા સાધ્વી
દ્રવ્યપૂજા, જેમ શ્રાવક કરે છે તેની પેઠે કરે તો તેને કેવા કહેવા ?
તેનો ઉત્તર ગૌતમસ્વામીને શ્રી વીરપ્રભુ આપે છે. તે પાઠ.—

(૯)

ગોયમા જેણં કેહ સાહુવાસાહુણીવા નિર્ગંથે અણગારે
દ્વચ્ચથયં કુજા સેણં અજયણ્ણવા અસંજણ્ણવા દેવભોણ્ણવા દે-
વચ્ચંગેણ્ણવા જાવણં ઉમગ્ગ પણ્ણવા દુરુજ્જિયસીલેણ્ણવા કુસીલેણ્ણવા
સ છંદાયારિણ્ણવા આલાવેજ્જા

હે ગૌતમ ! જે કોઈ નિઃશ્રય અણગાર સાધુ વા સાધ્વી છે તે
શ્રાવક જેમ જીવ પ્રતિમાની ધૂપ દીપ કુલથી દ્રવ્યપૂજા કરે તેમ પોતે
કરે (દ્રવ્યપૂજાનો અધિકાર શ્રાવકની આગળ પ્રરૂપે તેમાં દોષ
નથી.) તો તે અચત્નાવંત કહીએ. અસંયતિ કહીએ. દેવભોઈ
કહીએ. દેવના પૂજારા કહીએ, ઉ-માર્ગે પડેલા એવા જાણુવા, વળી
તે પોતાના આચાર છેડેલા એવા જાણુવા—કુશીલ જાણુવા—વળી
તેમને સ્વચ્છંદાચારી જાણુવા.

હે ગૌતમ ! તેવા અસંયતિ રૂપ કુલિંગીએનો તે વખતમાં
ઘણો પ્રચાર થઈ ગયો—ઘણા અસંયતિયો થઈ ગયા.

તેવામાં ત્યાં શુદ્ધ આચાર પ્રમાણે ચાલનારા કમલપ્રભ નામના
આચાર્ય વિચરતા હતા—તે મહા વૈરાગી, ત્યાગી, તપસ્વી, સંસા-
રના ભયથી ળહીતા—શુદ્ધ પ્રરૂપણુ ના કરનાર હતા—પ્રભુના વચ-
નથી વિરૂદ્ધ વર્તતા નહોતા—તે કમલપ્રભ આચાર્ય, ચારિત્રમાં જરા
પણુ દોષ લગાડતા નહોતા. ઘણા શિષ્યના પરિવારે પરિવરેલા
એવા તે જેમ સર્વજ્ઞ પ્રરૂપણુ કરે તેમ તેમના વચનના
અનુસારે સૂત્ર અને સૂત્રના અર્થ પ્રરૂપતા હતા, વળી કમલપ્રભ આ-
ચાર્ય કેવા હતા ? તે કહે છે—

ઘવગય રાગદોસ મોહમિચ્છતમમીકારાહંકારો, સવ્વત્થ-
અપહિવદ્ધો કિંવહુણા સવ્વગુણગણાહિં ઠિયસરીરો અણેગગામા-
ગરનગરપુરસંહ કવહ મંહવ દોણમુહાઈં સંનિવેસવિસેસેસુ અણે-
ગેસુ મવ્વસત્તાણં સંસાર ચાર વિમોક્ખલ્લિં સધમ્મ કહે પરિક
હિતો વિહારેસુ ॥

ભાવાર્થ—ગયેલા છે રાગ દોષ તે જેના, વળી મોહ મિથ્યાત્વ-
મમતા અહંકાર તેનો પણ જેણે ઉપશમ વા ક્ષયોપશમ ભાવે નાશ કર્યો

(૯૨)

છે એવા કમલપ્રભાચાર્ય અપ્રતિબદ્ધ એવા અને સર્વ ગુણોના સમૂહ સરખા તે અનેક ગામ, આકર, નગર, પુર, ખેડ, કવડ, મંડપ, દ્રોણમુખ બંદર, સંનિવેશ વિગેરે કેકાણે વિહાર કરતા અનેક ભવ્ય જીવોને ધર્મકથાથી પ્રતિબોધ હેતા વિચરે છે. તે કમલપ્રભ આચાર્ય ભાગ્યવંત વિહાર કરતા કરતા જ્યાં સાધુવેશ ધારી અસંયતિયો રહે છે ત્યાં આવ્યા. તે વેષધારીઓ તેને મોટો તપસ્વી જાણીને તેની ભક્તિ ('વંદન' સન્માન) કરવા લાગ્યા. કમલપ્રભ આચાર્ય પણ ત્યાં સુખે બેસી તે વેષધારીઓની આગળ કથા કહી. કમલપ્રભ આચાર્ય વિદ્વાન હતા. તેથી સાધુનો વેષ ધરનાર આ કુર્લીંગીઓ, પ્રભુની પૂજા કરે છે તેમ તથા તે સાધુના આચારથી બ્રૂટ છે, એવું જાણ્યું. પરિચયથી ગુણ અને દોષ માલુમ પડે છે, કમલપ્રભ આચાર્ય ઉપદેશ આપી ત્યાંથી વિચરવા લાગ્યા, ત્યારે તે અસંયતિયો બોલ્યા—

આલાવો—ભયવં જડ્ડતુમં ચિદ્વૃદ્ધ એગવાસરત્તિયં ચાઉમાસિયં પડવિયંતોણંમેત્થ એત્તિગે ચેડ્યાલગે ભવંતિ નૂણં તુજ્જાણંભીએત્તં કીરુડ મણુમ્મહ અમ્હાણં ઇહેવ ચાઉમાસિયં ॥

ભાવાર્થ—હે ભગવાન કમલપ્રભાચાર્ય ! જો તમે વર્ષાઋતુનું ચોમાસું અહીં કરો તો બહુ સાડું—અમો તમારી પાસે વિનંતી કરીએ છીએ કે—તમારું ચોમાસું થવાથી અમારાથી કેટલાંએક દેરાસર થશે.

કમલપ્રભાચાર્ય વિચારવા લાગ્યા કે—આ બ્રૂટાચારી લોકો પ્રથમ તો સાધુના માર્ગથી બ્રૂટ છે, પોતે દ્રવ્ય પૂજા કરે છે, દેરાસર કરાવે છે, અને વળી કહે છે કે તમો રહો તો વળી કેટલાંક દેરાસર નવાં થાય. ગ્રહસ્થ શ્રાવક વર્ગ જો દેરાસર કરાવે તથા પ્રભુ પૂજા કરે તો તે જીનાસા વિરૂદ્ધ નથી, પણ જેમાં તે બાબતમાં બિલકૂલ દેરાસર બને કરવાનો તથા દ્રવ્ય પૂજા કરવાનો સાધુને અધિકાર નથી, માટે હું તેમના કાર્યમાં કેમ મારી મરજી દેખાડું ? તેમ કેમ વળી હું તેમનું વચન પ્રમાણુ કરું ? બ્રૂટાચારી દેવલોઈ અસંયતિના કાર્યોને હું મન થકી સારાં જાણું નહીં. તેવાં કાર્યોને વચનથી સારાં કહું

(૧૦)

નહીં, તો પછી તેઓ પોતે જ્યારે એમ કહે છે કે—દેરાસર તમારા રહેવાથી અમારા વડે થશે, એ વાત કેમ અંગીકાર કરે ? એમ વિચારી જવાબ આપ્યો કે—તથા ચ તત્પાઠ :

મોમો પિયવણ જઈવિજિણાલણ તહાવિસાવજ્જમિણં
 ણાહંવાયામિત્તેણંમેયં આયરિજ્જા એવં ચ સમયં સારપરં તત્થજહા-
 ઢ્ઠિયં અવિવરીય ણિસંકમમાણં તેસિં મિચ્છદિટ્ઠીહિં લિંગિણં-
 સાહુવેસધારિણંમજ્ઞે ગોયમા આસકલિયં તિત્થયર નામકમ્મ
 ગોયમા તેણં કુવલયપ્પમેણં એગમવાવસેસી કઠમવોયહિં.

ભાવાર્થ—હો હો ! પ્રિય જો કે જીનેશ્વરનાં દેરાસર છે તો પણ તે મુનિરાજેને બનાવવાં તે સાવધ એટલે આરંભતું કારણ છે અને તે તમે કરો છો, તો તે તમારા કાર્યને વચનથી પણ હું આચરું નહીં, કારણ કે સાધુને આરંભનાં કાર્ય આચરવાનો પ્રભુએ નિષેધ કર્યો છે, તો તમારાં કાર્યને વચનથી પણ ભલાં કેમ કરું ? એમ સિદ્ધાંતનું સારભૂત યથાર્થ જોમ છે તેમ અવિપરીતપણે શંકારહિતપણે તે મિથ્યાદ્રષ્ટિ સાધુ વેશ ધરનારાઓની મધ્યે જિનાજ્ઞાપૂર્વક વચન કહેતાં હો ગૌતમ ! તે કમલપ્રભ આચાર્યે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એકાવતારી એવું તીર્થંકર નામકર્મ આહો નિહરપણે બોલતાં કમલપ્રભાચાર્યે બાંધ્યું. જરા પણ તે અસંયતિયોના બ્રહ્માચારને વખાણ્યો નહીં, અને વચનથી તમે સાધુ થઈને દેરાસર કરાવો છો તે સાડું કરો છો એમ કહ્યું નહીં. પણ તમે ખોટું કરો છો. તમારે સાધુનો વેષ ધારણ કરીને દેરાસર બનાવવાનું કામ કરવું યોગ્ય નથી. તથા તમે શ્રાવકની પેઠે ધૂપદીપથી પૂજા કરો છો તે તમારા સાધુના આચારથી વિરુદ્ધ છે એમ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું. શ્રી મહાનિશીથમાં જણાવ્યું છે કે—શ્રાવક, ધૂપ દીપ વિગેરેથી દ્રવ્ય પૂજા કરે અને સાધુ ભાવ પૂજા કરે તેનો મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યો—

ગાહા મહાનિસીથસૂત્ર

ભાવેણ હોઈ પઠમા, દવ્વેણ હોઈ જિણપૂયા;

પઠમા જઈણદુન્નિવિ, ગિહીણ પઠમિચ્ચિયપસચ્ચા. ॥ ૧ ॥

(૧૧)

જીનેશ્વરની પૂજના બે ભેદ છે. ૧ ભાવપૂજા અને જીનેશ્વરની બીજી દ્રવ્ય પૂજા. પ્રથમ જીનેશ્વરની ભાવપૂજામાં સાધુ અને શ્રાવક એ બે અધિકારી છે અને બીજી દ્રવ્યપૂજામાં ગ્રહસ્થ શ્રાવકનોજ અધિકાર છે અને આરંભી એવો ગ્રહસ્થ દેરાસર કરાવે, દ્રવ્યપૂજા કરે, તેમાં પણ પ્રશસ્તભાવે કર્મની નિર્જરા કરે છે. દ્રવ્યપૂજામાં તો શ્રાવકનોજ અધિકાર છે. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, કેવલ દ્રવ્ય-પૂજાયાં શ્રાવકોઽધિકૃતોજિનૈઃ શ્રી તીર્થકરોએ દ્રવ્યપૂજામાં તો કેવલ શ્રાવકનોજ અધિકાર છે, એમ કહ્યું છે. આમ કમલપ્રભાચાર્યે સત્ય પ્રરૂપણા કરી. તેવામાં ત્યાં ઘણા મિથ્યાદષ્ટિ અસંયતિયો ભેગા થયા. પોતાના ઠી હડહડતું વિરૂદ્ધ કમલપ્રભ આચાર્યનું બોલવું સાંભળી, પરસ્પર તેઓએ વિચાર કરી અને માંહોમાંહે તાલી દેઈને કમલપ્રભાચાર્યનું નામ સાવધાચાર્ય આપ્યું. તોપણ કમલપ્રભ આચાર્યે જરા માત્ર પણ ક્રોધ કર્યો નહીં. કમલપ્રભ આચાર્ય ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા—

હવે તે વેષધારીઓને પરસ્પર વાદ થયો. કોઈ કહે કે સાધુ વેષધારીને આવાં કાર્ય કરવાં યોગ્ય નથી. કોઈ કહે કે યોગ્ય છે. તે માટે બે મત પડ્યા. તેનો ફેંસલો મૂકવા માટે કમલપ્રભ આચાર્યને બહુમતે તેડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. સાવધાચાર્ય સાત માસનો વિહાર કરી ત્યાં આવ્યા. સર્વ વેષધારીઓના દેખતાં સભામાં એક વેષધારી સાધ્વી આવી અને તેણીએ સાવધાચાર્યના પગને નમસ્કાર, વંદન કરતી પોતાના મસ્તકનો સ્પર્શ કરાવ્યો. તે સર્વેએ પ્રત્યક્ષપણે ત્યાં દેખ્યું. પશ્ચાત્ કમલપ્રભાચાર્યે સભાને વિષે મહાનિાસથનું પાંચમું અધ્યયન કહેવા માંડ્યું. તેમાં સ્પષ્ટ આવ્યું કે—

આલાવો.

ગાહા.

જ્જત્થત્થીકરફરિસં, અંતરિયં કારણં વિરૂપણે;

અરહાવિ કરેજ્જં સયં, તં ગચ્છં મુલગુણમોક્કં

૧

વચ્ચને આંતરે કારણે એટલે પેચોટી પ્રમુખ રોગાદિક ઉત્પન્ન

(૧૨)

થયે છતે પણ સ્ત્રીનો કર સ્પર્શે; તીર્થંકર પણ જો તે પોતે કરે તો તે ગમ્મ મૂલ ગુણ રહિત થાય. આચાર્ય આ ગાથાનો અર્થ કહેતાં અચકાયા; કારણ કે તેમના પગમાં વેષધારિણી સાધ્વીએ મસ્તક મૂક્યું હતું અને તે સર્વે જણે દેખ્યું હતું. તેથી જો તે સાચો અર્થ કહે તો સાવધાચાર્ય નામ પાડ્યું હતું અને હવે તો કોણ જાણે શું નામ આપે. ગાથાનો અર્થ સત્ય પ્રરૂપવા સંબંધી ઘણાં વચનો પ્રભુનાં યાદ આવ્યાં. વિચારમાં પડયા તેવામાં વેષધારીઓએ કહ્યું કે—એ ગાથાનો સત્ય અર્થ કહે. શું કંઈ નવું અદ્વંપદ્વં જોડી કાઢવા ગુંથાયો છે. તને મોટો જાણીને ખોલાવ્યો તે આટલા માટે કે ? એમ અનેક વચનો કહી ગભરાવ્યો. સત્ય કહેવા ઘણાંએ વિચાર કર્યો. કુલિગી સાધ્વીએ મસ્તકથી મારો પગ સ્પર્શે તેમાંથી શી-રીતે બચવું. આ ઠેકાણે કંઈ કારણ પણ નથી કે તેનું ઓહું આપી અપવાદ આપી બચી જાઉં. તેમ વિચાર કરે છે તેવામાં પાછા તે વેષધારીઓએ શોર કરી મૂક્યો. પ્રમાણિક વિદ્વાન જાણીને સર્વ સંઘે તને ખોલાવ્યો છે, અને કેમ ગાથાનો અર્થ કરતાં વિચારના વમળમાં ગુંથાયો છે. અંતે માન અને મિથ્યાત્વથી પ્રેરાએલાએ જવાબ આપ્યો કે—

**મણિયંચ સાવજ્ઞાયારિણં. જહાણં ઉવસગ્ગં વવાઈહિં
આગમોઠિઓ તુમેજયાણહેયં ઇગંતો મિચ્છતં**

શું તમે નથી જાણતા કે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ પૂર્વક જ્ઞાનાગમ સ્થિતિ છે. એકાંતે મિથ્યાત્વ છે.

સાધ્વીએ અને સ્પર્શ કર્યો તે અપવાદ માર્ગે છે. એમ કહી ઉત્સૂત્ર ભાષણ કર્યું તેથી અનંત સંસારની વૃદ્ધિ કરી પોતાને જે સ્ત્રીનો સ્પર્શ થયો હતો તેથી પોતાની હેલના થાય તે કારણથી સત્ય અર્થ ઉપરની ગાથાનો કહ્યો નહીં. તેથી ઉત્સૂત્ર ભાષ્યું અને તેથી અનંત સંસાર વધાર્યો.

જેન હિતેન્દ્ર પત્રના અધિપતિએ આ ઠેકાણે લખ્યું છે કે આ વચનથી પેલા મૂર્તિપૂજકોને નાસી છૂટવાનું મળ્યું.

(૧૩)

જવાબમાં પ્રિયભાઈ સમજે કે તે મૂર્તિને પૂજનારા તો અસંયતિયો હતા. તેથી તે વચન હાલના સમયમાં પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા કરનાર શ્રાવક વર્ગને લાગુ પડતું નથી. તેમજ તે સંબંધી ઉપદેશ આપનાર મુનિવર્ગને આ વચન લાગુ પડતું નથી, અને તેથી મૂર્તિપૂજનું ખંડન થઈ શકતું નથી.

મુખ્ય સ્વાભાવિક ઉત્સુક ભાષણ તો સાવધાચાર્યે પોતાને માટે કર્યું. સાધુ વેષધારી અસંયતિયોને પોતાના કદાચદમતની પુષ્ટિ તેમાં થઈ હાય તો તે જાણે.

હે ગૌતમ ! તે આચાર્ય કલાનુભાવે કાલ પામી વાણવ્યંતર દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી પ્રતિવાસુદેવના પુરોહિતની વિધવા પુત્રીની કુખે અવતર્યો. વિધવા પુત્રી ત્યાંથી નાડી. ચંડાલના વાડામાં તે મોટો થયો. ત્યાં પાપ સેવી સાતમી નરકે તેત્રીસ સાગરોપમના આઉખે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી અંતર દ્વીપમાં જન્મ્યો. ત્યાંથી મરી ભેંસાપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી વાસુદેવ પણે સાવધાચાર્યને જન્મ થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નરકે ગયો. ત્યાંથી મરી ગજકર્પા નામે મનુષ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નરકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી તિર્યચની ગતિમાં ભેંસાપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી બાળ વિધવા વ્યભિચારીણી બ્રાહ્મણીની બેટીના પેટે ઉત્પન્ન થયો. તે વિધવા બ્રાહ્મણીએ ગર્ભ પાડવા ચૂર્ણ બાધાં. અંતે બહાર નીકળ્યો. સાતસે વર્ષ બે માસ અને ચાર દીવસ જીવીને મરી ગયો, અને વાણવ્યંતરમાં ઉપન્યો, અને ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મરી સાતમી નરકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી બ્રાહ્મણીના બળદપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ઘણું દુઃખ પામ્યો. ત્યાં એગણત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પાળી મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ગર્ભમાં બહુ દુઃખ સહ્યું. વળી બાહર જન્મીને પણ ઘણી વેદના ભોગવી. એમ તેણે મનુષ્ય જન્મ નિષ્ક્રમ ગુમાવ્યો. એ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! ! તે સાવધાચાર્ય જીવ ચઉદરાજ લોકને આંતરારહિતપણે ફરસીને અનંતકાલે પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ભાગ્યવશાત્ તીર્થંકરનાં વચન

(૧૪)

સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો. દીક્ષા અંગીકાર કરી. અને મુક્તિપદને સાવધાચાર્યને જીવ પામ્યો. એવું તં ગોયમા સાવજ્ઞાયારિણા પાવિયં વીરપ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે હે ગૌતમ ! તે પ્રમાણે સાવધાચાર્યે દુઃખની પરંપરા સહી. ત્યારે ગૌતમ કહે છે કે:—

આલાવો. પત્ર ૬૦

મહાનિસિથ । સેમયવં કિંતેણ સાવજ્ઞાયારિણં મેહુણમા-
સેવિયં ગોયમા સેવિયાસેવિયંગોઆસેવિયં સેમયવં કેણ અટ્ટેણ
એવં વુચ્છિ ગોયમા જંતાણ અજ્ઞાણતંકાલં ઉત્તમંગેણં પાણ
ફરિસિણ ફરિસિજ્જમાણોયાણોતેણં આઉવિઉસંચરિણ એણં
અટ્ટેણં ગોયમા એવં વુચ્છિ.

સે મયવં તિત્થયરનામકમ્મગોયં આસકાલિયં એગમબાવ-
સેસીકાઓ આસી મવોયહિતા કિમેયમણંતસંસારો હિંદગંતિ
ગોયમા નિયયપમાયદોસેણં.

ગૌતમ કહે છે કે—હે વીરપ્રભો ! શું તે સાવધાચાર્યે મૈથુન સેવ્યું હતું ? પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ, તેણે સેવ્યું અને અસેવ્યું એમ બે કહીએ. હે ભગવન ! શા માટે એમ કહો છો. હે ગૌતમ ! તે સાવધાચાર્યે પોતાના પગને મસ્તકથી સ્પર્શતી એવી સાધ્વીને દેખી પગ ખેંચી લીધા નહીં, માટે એવું કહીએ. હે વીરપ્રભો ! તેણે તીર્થંકર કર્મ નીપજવ્યું, અને એક ભવશેષ સંસારસમુદ્ર કર્યો, ત્યારે કેમ અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કર્યો ? ઉત્તરમાં સમજ કે હે ગૌતમ ! પોતાના પ્રમાદ દોષવડે કરીને અનંત સંસાર વધાર્યો. બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રતમાં એકાંતપણું છતાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદની પ્રરૂપશુથી પ્રમાદ દોષ વધાર્યો. ઉપયોગી બાણુવાયોગ્ય અત્રે કેટલાક આલાવા લખ્યા છે. એ પ્રમાણે કમલપ્રભાચાર્યનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ થયું. સાધુઓને દ્રવ્યપૂજા તથા દેરાસર કરાવવાને અધિકાર નથી, તેમ આ અધ્યયનથી સિદ્ધતા થઈ; પણ શ્રાવકવર્ગ પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા કરે, દ્રવ્ય પૂજા કરે, ભાવ પૂજા કરે, વિધિ

(૧૫)

પ્રમાણે દેશસર ખંધાવે એમ સ્પષ્ટ થયું, પણ ખંડન થયું નહી.—
સત્યમેવજયતે આ લેખ મધ્યસ્થદષ્ટિથી વિચારી જુઓ.

વિ० સં० ૧૭૦૦ ની સાલમાં થઈ ગયેલા અને જેણે કાશીમાં ચોરાશી સભાઓ જીતીને ન્યાય વિશારદ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જેણે સૌ ગ્રંથ બનાવ્યા છે એવા મહાજ્ઞાની શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ ચૈત્યની પૂજા કરનાર સાધુને નિષેધ છે, દાખલો તેમનું રચેલું સ્તવન.

ચૈત્યપૂજા કરત સંયત, દેવમોહ કહ્યો;

શુભ મને માર્ગ નાશિ, મહાનિશીથે લહ્યો.

દેવ. ૮

જુઓ તેઓ પણ આજ મહાનિશિથના સૂત્રનો દાખલો આપે છે. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય તપાગચ્છી હતા, પ્રતિમાને માનનારા હતા; તેથી સમજવું કે—ગુરુગમપૂર્વક જો તે સૂત્રનો અર્થ ધારવામાં આવે તો ભૂલ થાય નહીં. મહાનિશિથમાં ઉપર પ્રમાણે વર્ણવેલા અસંયતિકુલિંગીઓ પ્રતિમાની પૂજા વિગેરે કરતા હતા તેનો નિષેધ કર્યો છે. ખૂબ વિચારી જોજો. ભવનો ભય જો હૃદયમાં લાગતો હોય તો પક્ષપાત દષ્ટિથી જોયા-જાણ્યા વિના કમલપ્રભાચાર્યનો દાખલો લેઈ આડા માર્ગે ઉતરવા પ્રયત્ન કરવો નહીં. સૂત્રના અર્થ ઘણા ગંભીર છે. એ પક્ષકારોને પરસ્પર રાગદ્રેષની ચર્ચામાં ઉતરવું નહીં. માધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી તથા માધ્યસ્થ લખાણથી શંકા સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કરવો.

સત્ય જાણીને પણ દષ્ટિરાગથી અસત્ય કહેવું નહીં. ટીકાકારો અને ચૂર્ણીકારો એવા મહાજ્ઞાની આચાર્યો તથા દશ વૈકલિક સૂત્રના રચનાર એવા જ્ઞાની મહા આચાર્યો તે હાલના સાધુઓ કરતાં મહાજ્ઞાની હતા, ભવભીરુ હતા, મહા સમર્થ હતા. તેવાઓનાં વચનો આપણે દષ્ટિરાગમાં તણાઈને માનીએ નહીં તો તેમાં આપણી મતિનો દોષ છે. અહો દોષરાગનું રાજ્ય સર્વત્ર પ્રસારાયું છે. કહી છે કે—

(૧૬)

શ્લોક.

કામરાગ સ્નેહરાગા, -વિષત્કરનિવારણૌ;

દૃષ્ટિરાગસ્તુ પાપીયાન્, દુરુચ્છેદઃ સતામપિ. ૧

કામરાગ અને સ્નેહરાગ તો થોડાથી નિવારણ થાય છે. અને પાપી એવો દૃષ્ટિરાગ તો સત્પુરુષોને દુઃખે કરી ઉચ્છેદવા લાયક છે. સમભાવ રાખો. શાંત થાઓ. સત્યને સત્ય સમજો. આપણુ કલ્યાણુ આપણી પાસે છે. વીતરાગ એવા આપણુ તીર્થ કરે રાગ-દ્રેષથી રહિત થવા ઉપદેશ આપ્યો છે. તો તેજ રાગદ્રેષને વીતરાગના ભકતોમાંજ વાસ કરે ત્યારે આપણું ક્યાંથી હિત થાય? કહ્યું છે કે-

રાગદ્રેષકે ત્યાગબિન, મુક્તિકો પદ નાહિ;

કોટીકોટીજપતપકરે, સર્વ અકારજ થાઈ.

ભાવાર્થ—રાગ અને દ્રેષનો ત્યાગ થયા વિના મુક્તિપદ નથી. કરોડો કરોડો વારક્રિયા કરવામાં આવે, જપ કરવામાં આવે, અને તપ કરવામાં આવે તો પણ તે નિષ્ફલ જાણવું. સાટે સત્ય સ્વરૂપ સમજી તેની શ્રદ્ધા કરવી અને કોઈ જીવના ઉપર દ્રેષ કરવો નહીં. બાહ્ય નિરપેક્ષ નિમિત્ત કારણો જે કોઈ સેવે છે, તેને કૃપાની પ્રાપ્તિ થતી નથી. સમજીને જે જે કૃત્ય ધર્મ સાધનનાં કરવામાં આવે છે તે સફળ થાય છે.

પ્રશ્ન—અન્ય સૂત્રમાં કોઈએ જીનપ્રતિમાની પૂજા કરી એવો આલાવો છે ?

ઉત્તર—હા આલાવો છે. અને તે નીચે મુજબ.—

તરુણં સા દોવઈ રાયવરકન્ના જેણેવ મજ્જણઘરે તેણેવ ઉ-
વાગચ્છઈ ઉવા૦—મજ્જણ ઘરં અણુપવિસઈ અણુ૦—રહાયાકયવ-
લિકમ્મા કયકોઉઅ મંગલપાયચ્છિત્તા સુદ્ધપ્પાવેસાઈં મંગલાઈં
વત્થાઈં પવરપરિહિયા મજ્જણઘરાઓ પહિનિખમઈ પહિ૦—જેણેવ
જિણઘરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ ઉવા૦—જિણઘરં અણુપવિસઈં જિણપહિ-

(૧૭)

માણં આલોણ પળમં કરેહ લોમહથ્થગં ગિન્હહ, ગિન્હહતા જિ-
ણપડિમાઓ પમજેહ પમજેહતા સુરભિણાગંધોદરણં પ્હાવેહ ૦ પ્હાત્ત
સુરભિણગંધકાસાહ ઇગતાઈં લુહેહતા સુરસેહિંગંધેહિં મલ્લેહિઅ અચ્ચેહ
જહાસુરિયામો જિણપડિમાઓ અચ્ચેહતા તહેવ માણિઅવ્વં જાત્ર ધૂવં
દહહતા ૨ વામંજાણું અંચહતા ૨દાહિણંજાણું ધરણિતલંસિ કટ્ટુચ્ચિ
સુત્તો વુદ્ધાણં ધરણિઅલંસિ નિસિહતા ૨ હસિંપચુન્નમહ કરયલ-
જાવકટ્ટુ એવંવયાસી નમુત્થુણં અરહંતાણં ભગવંતાણં જાવસંપ-
તાણં વંદહ નમંસહ જિણધરાણુ પડિનિસમહ જેણેવ અંતેઉરે તે-
ણેવ ઉવાગચ્છહ—

તે રાજવર કન્યા દ્રૌપદીએ મન્નજન (સ્નાન) ગૃહમાં સ્નાન
કર્યું અને ત્યાંથી નિકળીને જિનેશ્વરના મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો અને
શ્રી જિન પ્રતિમાને દેખી પ્રભુમ કર્યો અને મોરપીંછી લઇને તે
વડે પ્રભુને પ્રમાર્જન કર્યું. ત્યારબાદ સુગંધી જળવડે પ્રભુને અ-
ભિષેક કર્યો. પછી ગંધકાશ્ય વસ્ત્રથી પ્રભુને અંગલુહણુ કર્યું અને
સારા સુગંધી ખરાસ, ચંદન કેસરાદિ દ્રવ્યોથી પ્રભુના અંગે વિલેપન
કર્યું અને તે જેમ સૂર્યાલ દેવતાએ પૂજા કરી છે તેવી રીતે અત્રે
સર્વ જાણી લેવું. વળી તે દ્રૌપદી ધૂપપૂજા કરે અને તે પ્રમાણે
દ્રવ્યપૂજા કર્યા બાદ ભાવપૂજા કરે—ઈત્યાદિ સર્વ અધિકાર જાણી
લેવો. મૂર્તિપૂજા સંબંધી અન્ય સૂત્રોમાં અન્ય પાઠો છે, પણ વિસ્તા-
રના ભયથી તે આલાવા અત્ર લખ્યા નથી.

ઉપરનો લેખ સત્ય સમજવા લખ્યો છે. જેને આ લેખ રૂચે
નહીં તેણે લેખક ઉપર અશુભ ચિંતવન કરવું નહિ. જેને રૂચે તેને
પોતાના હિતમાં પ્રવર્તવું. પરસ્પર પક્ષોમાં વૈરબુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામે
છે તેનો નાશ કરવો જોઈએ. શ્રી વીરપ્રભુનાં વચન એવાં છે કે, તે
હૃદયમાં ધાર્યાથી સર્વથા રાગદ્વેષનો ક્ષય થઈ જાય છે.

મૂર્તિપૂજાની જેને શ્રદ્ધા થઈ છે તે ભવ્યજનોએ મૂર્તિપૂજ-
નનું ખરૂં રહસ્ય સમજવું અને મૂર્તિમાં પ્રભુનો આરોપ કરી તે

(૧૮)

જેવા ગુણી હતા તેવા ગુણી થવું. જેઓ સમજણની ફેરફારથી મૂર્તિનો નિષેધ કરે છે, તેઓએ પોતાના એક પ્રભુની મૂર્તિ છે એમ સમજી, નિંદા, ઉત્સુત્ર ભાષણથી અટકવું. જે આ લેખ જરા શાંત મનથી પુનઃપુનઃ વિચારશે તો તમારો અંતર વિચાર સત્ય માર્ગે ઢોરશે.

એજ હિતશિક્ષા.

इत्येवं श्री शांतिः शांतिः शांतिः ॥

(૧૯)

જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિપૂજાભક્તિ.

પ્રેમ એજ મૂર્તિપૂજનું કારણ છે. જ્યાંસુધી જગતમાં પ્રેમ છે ત્યાં સુધી મૂર્તિપૂજા છે જ. જેના ઉપર પ્રેમ થાય છે તેની મૂર્તિ ઘડાય છે અને તે પૂજ્ય બને છે. પ્રેમ અંતરમાંથી પ્રગટે છે. રજ્જેશુભી પ્રેમથી રજ્જેશુભી દેવની મૂર્તિ પૂજ્ય છે. તમોશુભી પ્રેમથી તમોશુભી દેવની મૂર્તિ પૂજ્ય છે અને સત્વશુભી પ્રેમથી સત્વશુભી દેવની મૂર્તિ પૂજ્ય છે. સાકાર પ્રેમથી સાકાર મૂર્તિની પૂજા છે, અને નિરાકાર પ્રેમથી નિરાકારની પૂજા થાય છે. સાકાર પ્રતિમા પૂજવાથી નિરાકાર પ્રભુના પ્રેમમાં જવાય છે. જેના ઉપર પ્રેમ હોય છે તેની મૂર્તિ હૃદયમાં ખડી થાય છે અને તેની પાસેથી પ્રેમી મનુષ્ય જે શીખવાનું હોય છે તે શીખી લે છે. પ્રેમ વિના સેવાબંધિત વિનય વિગેરે શુભો આવતા નથી. બાવન અક્ષર પણ જ્ઞાનની પ્રતિમાઓ છે, ભાષા વર્ગણના પુદ્ગલો પણ પ્રતિમાઓ છે. ધર્મશાસ્ત્રો પણ અક્ષરોની પ્રતિમા છે. સૂક્ષ્મ અને સૂદૃઢ એમ અનેક પ્રકારની પ્રતિમાઓ છે. પ્રેમીપૂજ્યનું નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ ભેદે જે સ્વરૂપ છે તે પ્રતિમા છે. ઇશ્વરની પ્રતિમારૂપ જ્ઞાની મનુષ્ય છે. પરમેશ્વરનો પ્રતિનિધિ મનુષ્ય છે. જે મનુષ્ય કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ થાય છે તે પરમાત્મા છે. તેના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિશ્ચયા પૂજ્ય છે. પ્રેમીબંધુ મનુષ્ય, પ્રતિમામાં પ્રભુ જેઈ શકે છે, જેનામાં પ્રેમ નથી તે પ્રતિમામાં પ્રભુ જેઈ શકતો નથી ખ્રીસ્તિઓએ બાઈબલના આધારે ઇશુક્રીષ્ટ અને મરીયમની પ્રતિમાઓ બનાવી છે અને પૂજે છે. રોમન કેથોલિક ખ્રીસ્તિઓનાં જ્યાં ત્યાં યુરોપમાં મોટાં મોટાં મંદિરો હોય છે અને ત્યાં ઇશુક્રીષ્ટ અને મરીયમની પ્રતિમાઓ બેસાડેલી હોય છે અને પ્રોટેસ્ટન્ટ મતવાદી ખ્રીસ્તિઓના પણ બાઈબલમાં ઇશુક્રીષ્ટના શબ્દોને પ્રભુની પ્રતિમારૂપ માને છે અને બાઈબલ પણ શબ્દરૂપ હોવાથી તેની માન્યતા તે વસ્તુતઃ મૂર્તિ પૂજા જ છે. ઇશુખ્રીસ્તો કોઈને પવિત્ર માને છે અને તેપર પ્રેમ ધારણ કરે છે તે પણ એક પ્રકારની જડ મૂર્તિપૂજા જ છે. જ્યાં પ્રેમ

(૨૦)

છે તે વસ્તુ પૂજ્ય છે અને તે માનની દૃષ્ટિએ જોવાય છે, મુસલમાનો કુરાનને માને છે અને કુરાનના અક્ષરે અક્ષરને સત્ય માને છે, અને તેનું કોઈ અપમાન કરે અગર કોઈ તેના પર થુકે તો તે તેઓ આકારવાળા કુરાનનું અપમાન કરવાથી મુસલમાનો ગુસ્સે થાય છે અને તેમને શિક્ષા આપે છે. તે પણ એક જાતની મૂર્તિપૂજા છે. મુસલમાનો મસ્જાને પવિત્ર માને છે, અને તે ઉપર બહુ પ્રેમ ધારણ કરે છે અને તે દિશા તરફ મુખ રાખીને નમાઝ પઢે છે તે પણ એક જાતની મૂર્તિપૂજા છે. કુરાનના પુસ્તક ઉપર કુલ ચઢાવવાં તથા મોટા મોટા પીરોની કબ્રની માનતા માનવી અને તેના ઉપર કુલ ચઢાવવાં તથા તેના ચોરસ ઉજવવા તે પણ એક જાતની મૂર્તિપૂજા છે. તથા તાજીઆ કરવા તે પણ એક જાતની પ્રેમવડે થતી મૂર્તિપૂજા છે. કારણ કે તે તે વસ્તુઓ ઉપર તેમને પ્રેમ હોય છે તથા મસ્જાની પાસે પત્થર છે જેના ઉપર મહમદ પેગંબર સાહેબ બેઠા હતા ત્યાં યાત્રા કરવા જનારાઓ તેને પ્રેમથી ચાહે છે અને પ્રેમના આવેશમાં કેટલાક તો તે પત્થરને સુમ્બન કરે છે. તે એક મહમદ પેગંબર સાહેબના પ્રેમની પ્રતિમા પૂજા છે. મોટા મોટા રોજ અગર તાજમહાલ બનાવવા, મોટી મોટી કબરો કરવી એ એક પ્રકારની પ્રભુના નામે અને પ્રેમીના નામે થતી મૂર્તિ પૂજા છે, અગર પ્રતિમા પૂજા છે. સારાંશ કે ભક્ત મનુષ્ય પોતાને પ્રેમ, પ્રેમી ઉપર અને પૂજ્ય પ્રભુ ઉપર ગમે તે રીતે દર્શાવે છે અને તેના આકાર વિગેરેને માન આપે છે અને તેમાં પૂજ્યનો પ્રેમ યા પ્રતિબિંબ નિહાળે છે, એવો અનાદિ કાળનો કુદરતનો કાયદો છે તે કોઈનાથી ટાળ્યો ટળતો નથી અને તેના સામા પડવાથી કોઈ જાતનો કાયદો થતો નથી. કોઈને કોઈ રૂપે જગતના લોકો પ્રતિમાર્ન પૂજા કરે છે અને પૂજા કર્યા વિના કોઈ જીવ રહી શકતો નથી. જૌદ્દો નો પ્રેમ બુદ્ધ ભગવાન ઉપર હોય છે. અને તેથી ૪૮ કોડ જૌદ્દો મૂર્તિ પૂજાને માને છે, અને તેઓ આકારવાળા ઈશ્વરને—બુદ્ધને ઘણું માન આપે છે અને તેનાં હજારો દેવળો વિશ્વમાં જ્યાં ત્ય વિદ્યમાન છે. મિસરના પ્રાચીન લોકોએ પણ પ્રેમરૂપ મૂર્તિ પૂજાના સ્મરણ તરીકે કરાવેલી પિરામીડો હાલ પણ આખી દુનિયા નું ધ્યાન ખેંચે છે. ચાર વેદમાં પણ મૂર્તિપૂજાનું મહત્વ જ્યાં ત્ય

(૨૧)

સૂક્તોમાં તરી આવે છે, અને તે જ્ઞાન દૃષ્ટિથી દેખનારને જરા પણ છાતુરંડેતુ નથી, વેદોમાં સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ, વાયુ, ઉષા, મેઘ, સાગર વિગેરેની સ્તુતિ કરવામાં આવેલી છે. તે પણ તે તે વસ્તુઓના પ્રેમ અને તેની પૂજ્યતાને લીધે છે એટલે તે પણ એક જાતની મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ થાય છે. જેમ જેમ પ્રેમનાં રૂપાંતરો થયા કરે છે તેમ તેમ મૂર્તિ પૂજાનાં રૂપાંતરો પણ થયા કરે છે, અને કોઈને કોઈ રૂપે, પ્રેમ અને પૂજ્ય ઊદ્ધિથી મૂર્તિપૂજા કાયમ રહે છે. વેદોમાં યજ્ઞનું વર્ણન કરવામાં આવે છે અને યજ્ઞલોકો કરે છે તે પણ સાકાર યજ્ઞ મૂર્તિ પૂજા છે. ચાર વેદો છે તે પણ અક્ષરરૂપે અને પુસ્તક રૂપે મૂર્તિરૂપ છે અને તેનો પ્રેમ તથા તેનો સત્કાર તથા તેના અક્ષરે અક્ષરની સાચી માન્યતા તથા તેની શ્રદ્ધા અને તેના માટે જે અર્પાંધ જવું અને તેના વિરોધીઓ સામે યુદ્ધ જાહેર કરવું તે પણ વેદોની એક જાતની સાકારમૂર્તિપૂજા છે, એમ જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનથી સમજી શકે છે. યજ્ઞના કુંડ, વેદિઓ અને આકારો બનાવવા તે પણ આકાર સ્થાપના રૂપ મૂર્તિ પૂજાજ છે. સનાતની હિંદુઓ, વૈષ્ણવો, શંકર મતાનુયાયીઓ વેદના આધારે મૂર્તિ પૂજાને સિદ્ધ કરે છે અને પરમેશ્વરની સહસ્રશીર્ષાઃ સહસ્રપાદાઃ એ વેદ મંત્રના આધારે મૂર્તિ પૂજાની સિદ્ધિ કરે છે અને આર્ય સમાજીઓ એજ વેદમંત્રને વૈરાટ પ્રભુના મંત્રરૂપે સ્વીકારીને પ્રભુની સાકારતાને ઉપરોક્ત દૃષ્ટિયે સ્વીકાર કરે છે, તેથી તે પણ એક જાતની સાકાર જગત્માં પ્રભુ જોવાની મૂર્તિપૂજાજ છે. આર્ય સમાજીઓ, આર્ય સમાજના સ્થાપક સ્વામી શ્રી દયાનંદ સરસ્વતિની છબીને માન આપે છે અને તે છબી દ્વારા સ્વામિજીનું સંસ્મરણ કહે છે તે પણ એક જાતની પ્રેમદ્વારા મૂર્તિ પૂજાજ છે. તથા આર્ય-સમાજીઓ જડ એવા યજ્ઞોની માન્યતા માને છે અને તેના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે છે તે પણ એક પ્રકારની પ્રેમ દ્વારા થતી જડ યજ્ઞ સાકાર મૂર્તિ પૂજાજ છે. સનાતની હિંદુઓ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર, ગણપતિ, હનુમાન તથા દેવીઓ વિગેરેની મૂર્તિઓને માને છે અને પૂજે છે અને તેઓના શાસ્ત્રોમાં તેવા પુરાવા મળી આવે છે. મહાભારત કે જે ગ્રંથ આજથી પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં રચાયો

(૨૨)

હતો એમ હિંદુઓ માને છે, તેમાં એક એવી કથા છે કે દ્રોણાચાર્યની પાસે એકલવ્ય બિહ્ન, શસ્ત્રવિદાનો અભ્યાસ કરવા આવ્યો અને દ્રોણાચાર્યને તેણે પગે લાગીને વિનંતિ કરી, પણ અર્જુનના કહેવાથી દ્રોણાચાર્યે એકલવ્યને શસ્ત્ર વિદાનો અભ્યાસ કરાવ્યો નહિ. એકલવ્યે દ્રોણાચાર્યની વનમાં મૂર્તિ સ્થાપન કરી અને તેના ઉપર પુષ્પ ચડાવવા લાગ્યો અને મૂર્તિની આજ્ઞા માર્ગીને ધનુર્વિદ્યા શીખવા લાગ્યો. શીખતાં શીખતાં શ્રદ્ધાભળથી તે એટલો બધો હોશિયાર થયો કે અર્જુનને પણ તેની આગળ શરમાવું પડ્યું! તેમાં પણ ખાસ ગુરૂની જડ મૂર્તિની પૂજા પ્રધાન રૂપે ભક્તિદ્વારા શક્તિનું બળ અર્પણ કરનારી હતી, તે ઉપરથી વાંચકો ભ્રમ લેશે કે મૂર્તિપૂજા દ્વારા પરમાત્માની ભક્તિ થાય છે અને તે થકી અનંત પ્રકારની આત્મામાં શક્તિ જાગે છે. પારસી લોકો જરથોસ્તી ધર્મ પાળે છે અને તેઓ સૂર્ય, દરિયો તથા અગ્નિ વિગેરેને માને છે અને તે દ્વારા પરમાત્માની ઉપાસના કરે છે, અગ્નિ સાકાર છે મૂર્તિરૂપ છે. અને તેના ઉપર જે પ્રેમ, સત્કાર, તેની પૂજા અને તેને માટે લાખો કરોડો રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું તે પણ મૂર્તિપૂજા છે. હાલ યુરોપમાં જ્યાં ત્યાં મોટા મોટા વીરોનાં બાવલાં કરવામાં આવે છે અને તે દ્વારા તેને માન આપવામાં આવે છે, અને દેશભક્ત વીરોના બાવલાંઓની સામે યુરોપી અને ટોપી ઉતારે છે તે પણ એક જાતની દેશવીર પ્રેમથકી થનારી મૂર્તિ પૂજા છે. મોટા મોટા શહેનશાહો તથા દેશ નેતાઓનાં બાવલા કરવાં અને તેમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચવા તે પણ એક જાતની મૂર્તિ પૂજા છે. મુંબઈ વિગેરે સ્થાનોમાં વિક્ટોરી આરાણી તિલક વિગેરેનાં બાવલાં છે, તેની આગળ યુરોપી-ઓ તથા હિંદીઓ વિગેરે તેઓને ટોપીઓ ઉતારી માન આપે છે તે પણ એક જાતની મૂર્તિપૂજા છે. કબીર પંથવાળાઓ કબીરની ચાખડીને પૂજે છે, કુલ ચડાવે છે તથા કબીરના અંથને માને છે, પૂજે છે તથા કુલ ચડાવે છે તે પણ એક જાતની મૂર્તિ પૂજા છે. તથા યોગ માર્ગમાં પણ સવિકલ્પક ધ્યાનમાં પ્રભુ અગર ગુરૂની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરવામાં આવે છે. પ્રભુ વિગેરેનું સાકાર સ્વરૂપ ચિંતવવામાં આવે છે તથા ધારણામાં બાહ્ય ત્રાટકમાં મૂર્તિ વિગેરે

(૨૩)

સાકાર પદાર્થ ઉપર જે ત્રાટક કરવામાં આવે છે તે પણ સાકાર મૂર્તિપૂજની માન્યતા જ ગણાય છે. જેઓ પરમેશ્વરને એકાંતે નિરાકાર માને છે અને તેનું રૂપ માનતા નથી, તેઓ પણ પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા માટે ગુરૂની અગર કોઈ બીજી વસ્તુની મૂર્તિ માને છે અને તેને સાધનરૂપ ગણીને સાધનદ્વારા સાકારમાંથી નિરાકારમાં જવા પુરૂષાર્થ કરે છે અને તેમને આંકાર વિગેરે શબ્દોને પણ પ્રભુની મૂર્તિ જેવા પૂજ્ય મૂર્તિરૂપ માનવા પડે છે, તેનો જાપ જપવો પડે છે, અને પરમેશ્વરની આંકાર શબ્દ રૂપ પ્રતિમામાં પ્રેમ રેડવો પડે છે. સાકારમાં અગર નિરાકારમાં પ્રેમનો સ્વભાવ છે કે તે ઢળી જાય છે. જ્યાં પ્રેમ પ્રગટ થાય છે ત્યાં તે પ્રેમીરૂપ પ્રભુને તે પ્રગટ કરે છે અને તે રૂપે તે જીવે છે. જે માન્યતાઓમાં જે વિચારોમાં પ્રેમ પ્રગટ થાય છે તેમાં પણ સ્થૂળ પ્રતિમાનું રૂપ ધારણ કરે છે અને તે દ્વારા જગતમાં જ્યાં ત્યાં અસંજયરૂપે મૂર્તિ પૂજ થયા કરે છે અને થશે અને ભૂતકાળમાં પણ અસંજય રૂપે થઈ ગઈ. અનાદિકાળથી પ્રેમ છે, અને તેથી અનાદિકાળથી પ્રતિમા પૂજ છે. જ્યારથી મનુષ્ય પ્રતિકૃતિ કરતાં શીખ્યો ત્યારથી મનુષ્ય પ્રતિમા પૂજક બન્યો. શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી જ્યાં ત્યાં મૂર્તિપૂજન થયા કરે છે. જગતમાં જ્યાંસુધી શ્રદ્ધા અને પ્રેમ છે ત્યાં સુધી જગતમાં મૂર્તિપૂજની માન્યતા હયાતિ લોગવવાની છે. અને જ્યાં ત્યાં મૂર્તિપૂજ થયા કરવાનીજ, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

જૈનશાસ્ત્રોમાં મૂર્તિપૂજ પ્રતિમા અને ચૈત્યના અનેક પાઠો મળી આવે છે. જૈનોમાં શ્વેતાંબર અને દિગંબર એ બે સંપ્રદાય છે. ચોવીસમા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર દેવ પછી છસે વર્ષે બંનેના સંપ્રદાયોએ ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. બંનેનાં પુસ્તકો પ્રાચીન છે, અને બંને કોમો પ્રભુ મહાવીર સ્વામીના વખતથી મૂર્તિની પૂજ માન્ય રાખે છે. શ્વેતાંબર અને દિગંબર બંને કોમના શાસ્ત્રોમાં ભગવાન શ્રી ઋષભદેવના પુત્ર ભરતચકવર્તિએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ચોવીસ ભગવાનનું દહેરાસર બનાવ્યું એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. જૈન શ્વેતાંબર શાસ્ત્રોમાં મૂળ આગમોમાં પ્રતિમા પૂજ અને ચૈત્યોના અનેક પાઠ આવે છે. ભગવતીસૂત્રમાં વિદ્યા-

(-૨૪)

ચારણ અને જંઘાચારણ સાધુઓ નંદીશ્વર દ્વીપ વિગેરે ઠેકાણે પ્રતિમાદર્શન કરવા ગયા એવા પાઠો આવે છે. રાયપસેણી સૂત્રમાં પણ સૂર્યાભદ્રે એનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા કરી એવા પાઠ છે. જીવાભિગમ સૂત્રમાં પણ પ્રતિમા પૂજના પાઠ છે. કેટલાક લોકો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરે છે, પણ જૈનશાસ્ત્રમાં 'ચૈત્ય' શબ્દનો અર્થ જીનદેરાસર, જીનમંદિર, જીનપ્રતિમા વિગેરે સંબંધી છે. જંબુદ્વીપ પત્રતિમાં મૂળ સૂત્રમાં શાસ્વતી પ્રતિમાઓ (મૂર્તિઓ) તું વર્ણન આવે છે, અને તેની પૂજા તું વર્ણન આવે છે. ષડાવશ્યક સૂત્ર કે જેને સ્થાનકવાસી જૈનકોમ તથા સનાતન મૂર્તિપૂજક કોમ બંને કાયમ રાખે છે. તેમાં લોગસ્સસૂત્ર છે અને તેમાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવાનનાં નામો છે તેમાં છેવટે કિર્તીય, વંદીય, મહીયા એમાં ભગવાનની કીર્તિકરી, વંદન કર્યું અને પૂજા કરી, એમ જૂદા જૂદા ત્રણ અર્થ છે. તે વાચકો સહેજે સમજી લેશે. એમાં ચોવીસ તીર્થંકર તું પૂજન " મહિયા " એ શબ્દથી સૂચન થાય છે તથા અરિહંત ચેક્રયાણું એ સૂત્રમાં વંદણ વત્તિયાણ પૂજણ વત્તિયાણ એમાં પૂજણવત્તિયાણ એ સૂત્રથી પ્રભુની પૂજા સિદ્ધ થાય છે, અને ભગવાનની પૂજા ભગવાનની મૂર્તિદ્વારા સિદ્ધ થઈ શકે છે એમાં તો એમત છેજ નહિ. મૂર્તિ અર્થાત ક્ષેટા થકી જેનો તે ક્ષેટો હોય છે, તેના ગુણ તું અને દોષ તું સ્મરણ થાય છે. અને તેજ કારણથી દશ વૈકાલિકસૂત્રમાં નીચે મુજબ લખ્યું છે.

જહા કુકુડ પોઞ્જસ્સ, નિચ્ચંકુલલઞ્જો મયં । એવં સુ વંમયા
રિસ્સ, હત્થી વિગ્ગહઞ્જો મયં । ચિત્તમિત્તિં ન નિજ્જાણ નારીંવા
સુઞ્જલંકિયં ॥

ભાવાર્થ—જેમ કુકડાના બચ્ચાને બિડાલથી (બિલાડીથી) બંધ હોય છે એવી રીતે નિશ્ચયથી પ્રહારચારીને સ્ત્રીના શરીર થકી બંધ હોય છે. સ્ત્રી નહિ લખતાં—સ્ત્રી તું શરીર લખ્યું છે તેથી એવું જણાવ્યું છે કે સુંદર સ્ત્રી મરણ પામી હોય તો તેના શરીરને દેખીને પણ કામ રાગ ઉત્પન્ન થાય છે. ભીંત ઉપર સુંદર—સ્ત્રી તું ચિત્રામણ ચીતરેલું હોય અને તે ચિત્રામણ સ્ત્રીના શરીરની પેઠે જડ હોય છે.

(૨૫)

તે ઝોલતું ચાલતું નથી છતાં પણ તેને દેખીને જેમ કામરાગ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ જીનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિને દેખીને શાન્ત રસ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે ભગવાનની મૂર્તિ—શાંતરસનું કારણ છે. શાંતરસના કારણથી શાંતરસ ઉત્પન્ન થાય છે. શાંતરસની મૂર્તિ શાન્ત રસ ઉત્પન્ન કરે છે અને શૃંગારીમૂર્તિ શૃંગાર રસને ઉત્પન્ન કરે છે અને તેથીજ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે—જેવાં નિમિત્ત કારણ મળે છે તેવો આત્મા થઈ જાય છે અને તેથી સાધુઓને ભીંતે ચીતરેલી સ્ત્રીની છબી જોવાની પણ મનાઈ કરેલી છે. જીનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ શાન્ત રસનું કારણ છે તેથી શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી ભગવાનની મૂર્તિઓના સામું જ્યારે જ્યારે દેખવામાં આવે છે ત્યારે જીનેશ્વર ભગવાનનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર હૃદય આગળ ખડું થાય છે અને તેમજ ત્યાગી-વૈરાગી એવા મુનિઓની છબી પણ તેઓના ગુણોનું સ્મરણ કરાવે છે તેથી તેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રેમી ભક્ત્તાત્માઓ આકર્ષાય છે અને તેઓ કામ ક્રોધાદિ અનેક દોષોને ટાળવા માટે સમર્થ બને છે, અને આજ કારણથી તીર્થંકર ભગવાનની પ્રતિમાઓનું પૂજન શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે. જીવોને જેવાં નિમિત્ત કારણો મળે છે તેવા તેના પરિણામ થાય છે. કુસંગત અને સુસંગતનું જેવું પરિણામ છે તેવું સર્વ શુભાશુભ નિમિત્તકારણોનું શુભાશુભ ફળ છે, અને તેથી જૈનશાસ્ત્રોમાં જૈનપ્રતિમા પૂજનનું તથા જૈન પ્રતિમાનું સાલંબન ધ્યાન જણાવવામાં આવ્યું છે.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ જૈન પ્રતિમાઓની પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે, તક્ષ શિલાનાં પ્રાચીન ખંડેરોને ખોદતાં તેમાંથી બખ્ખે હબ્બર વર્ષ પહેલાંની યુદ્ધદેવની તથા તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ નીકળે છે. ગોખીનારણની પાસે ચોટલા મકનનું રણ છે તેમાંથી પાંચ હબ્બર વર્ષ પૂર્વેની મૂર્તિ નીકળી છે એમ ‘સરસ્વતા’ માસિકમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. હાલ પણ તે દેશો તરફ ખોદકામનું કામ ચાલુ છે. તેથી પ્રાચીન મૂર્તિઓ નિકળવાનો સંભવ છે. મથુરા નગરીમાં એક ઉચ્ચી ટેકરી હતી તેને વાયસરોય હેસ્ટીંગ્સે ખોદાવી હતી તેમાંથી જૈનોની પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી છે,

(૨૬)

અને તેમાં બે હજાર બાવીસ વર્ષ પહેલાંના શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ તે મૂર્તિઓ બનાવી છે એવો લેખ છે, અને તેમાં કદપસ્ત્રની પાછળ આપેલી સ્થવિરાવલીમાં જે આચાર્યો છે, તેમાંના કેટલાક આચાર્યોનાં નામ આવે છે, અને મથુરા નગરીનો પ્રાચીન જૈન શીલા-લેખ અમદાવાદમાં આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાંથી અમે દેખ્યો હતો, તથા ઇતિહાસ તત્ત્વવેત્તા શ્રી જીનવિજયજીએ પણ તે લેખ “જૈન પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ” નામના ગ્રંથમાં છપાવ્યો છે. તથા ખારવેલ રાજનો હાથી ગુફાનો લેખ પણ છપાવવામાં આવ્યો છે. તેથી પણ પ્રાચીન કાળથી જૈન મૂર્તિની પૂજા થતી હતી એમ સિદ્ધ થાય છે. ખારવેલ રાજ જૈન હતો. તેણે મગધ દેશ ઉપર ચઢાઈ કરીને મગધ દેશમાં બાવીસ વર્ષ પહેલાં પ્રાચીન ઘણા કાલની શ્રી ઋષભદેવની મૂર્તિ હતી તેને પોતાના દેશમાં લઈ ગયો. રાજગૃહી નગરીમાં ઋષભદેવ ભગવાનની મૂર્તિ શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાનના વખતમાં પણ હતી અને તે મૂર્તિ તે કાળમાં ઘણી પ્રાચીન ગણાતી હતી. તેથી જ ખારવેલ રાજ ઋષભદેવ ભગવાનના મૂર્તિને લઢાઈ કરીને લઈ ગયો હતો.

આ ઉપરથી પણ જૈનો, પ્રાચીન કાળથી જૈનશાસ્ત્રના આધારે મૂર્તિપૂજા કરતા આવ્યા છે એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના ચરિત્રમાં એક એવી વાત આવે છે કે એક વખત ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ કુમારાવસ્થામાં બહાર ઘણે દૂર ફરવા ગયા હતા. ત્યાં જંગલમાં એક દહેરું હતું તેમાં બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની જાન ચીતરેલી હતી અને તેમાં ભગવાન નેમિનાથ પરણ્યા જતાં પાછા ફર્યા હતા એવું ચિત્ર કાઢેલું હતું. તેને દેખીને શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને વૈરાગ્ય થયો, એ ઉપરથી પણ પ્રાચીન કાળમાં જૈન મૂર્તિઓ વિદ્યમાન હતી એમ સિદ્ધ થાય છે. ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુના માતાપિતાએ પણ જીનેશ્વર ભગવાનના દહેરામાં જીનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાનું પૂજન કર્યું હતું. સિંધ દેશના ઉદયન રાજાએ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીની શુદ્ધસ્થદશાની મૂર્તિની પૂજા કરી હતી એમ જૈન ઇતિહાસથી સિદ્ધ થાય છે. તે માટે જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ કૃત પર્યુ-

(૨૭)

પણ અષ્ટાહિકા વ્યાખ્યાન ગ્રન્થ વાંચવો. મહિનાથ ભગવાને પોતાના મિત્રોને પ્રતિબોધવાને માટે એક સ્ત્રીની મૂર્તિ બનાવીને તે દ્વારા બોધ આપ્યો હતો, એમ જ્ઞાતાસૂત્ર વગેરે શાસ્ત્રોમાં તેનું વર્ણન છે. ઈત્યાદિ બાબતોથી વાચકો જાણશે કે જૈનશાસ્ત્રના આધારે મૂર્તિ-પૂજા સિદ્ધ થાય છે.

અરબસ્તાનમાં વિક્રમ સંવત્ ૭૬૬ સાતમીસદીના મધ્ય ભાગમાં મહમદપેગંબર સાહેબ પ્રકટયા અને તેમણે સુસલ-માન ધર્મની સ્થાપના કરીને તેમણે મૂર્તિપૂજાનો સખત નિષેધ કર્યો તથા જ્યારે સુસલમાનો હિંદ દેશ ઉપર ચઢી આવ્યા ત્યારે તેમણે મૂર્તિખંડનનો આરંભ કર્યો.

અને ત્યારથી હિંદુસ્તાનમાં હિંદુઓની મૂર્તિપૂજા સામે સુસલમાનોનો સખત વિરોધ થવા લાગ્યો. હિંદમાં સુસલમાની રાજ્ય સ્થપાયું અને અનેક બાદશાહો થયા. તેપણ હિંદમાં હિંદુઓની મૂર્તિપૂજા કાયમ રહી અને જોદ્દોમાં તેમજ જૈનોમાં પણ મૂર્તિપૂજા કાયમ રહી. જૈનોમાં વિક્રમસંવતની સોળમીસદીના મધ્યકાળથી લુપ્તકઋષિના બોધથી મૂર્તિપૂજા માન્યતા વિરુદ્ધ ઉપદેશ થવા લાગ્યો અને કેટલાક સાધુઓ તે પંથમાં થયા. તે પાછળથી સ્થાનકવાસી બાવીસ ટોળાંના નામે જોળખાય છે. તેઓએ મૂર્તિપૂજા સામે ઘણો વિરોધ જાહેર કર્યો. તેપણ જૈન શાસ્ત્રોની મૂર્તિપૂજાની માન્યતા હોવાથી સનાતન હિંદુઓની પેઠે સનાતન જૈનોમાં પણ મૂર્તિપૂજા કાયમ રહી છે.

પ્રાચીન નગરોના ખંડેરોને બોદતાં તેમાંથી સંપ્રતિ રાજા વિગેરે ના વખતની જિન મૂર્તિઓ નીકળી આવે છે. તે મૂર્તિઓને દેખીને મૂર્તિ નહીં માનનારા એવાઓ પણ પ્રાચીન કાળથી જૈન મૂર્તિઓની પૂજા થતી આવે છે એમ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ કબૂલ કરે છે. ચોવીસ તીર્થંકરોએ મૂર્તિપૂજાનો નિષેધ કર્યો નથી. ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુએ જો મૂર્તિપૂજાનો નિષેધ કર્યો હોત તો સુસલમાન ધર્મના સ્થાપક મહમદ પેગંબરની પેઠે તેમનાં વચનો, જૈનધર્મશાસ્ત્રોમાંથી મૂર્તિપૂજા નિષેધનાં મળી આવત પણ એવું કંઈ જૈનઆગમ શાસ્ત્રોમાંથી મૂર્તિપૂજા નિષેધનું વચન મળી

(૨૮)

આવતું નથી, માટે જૈનોએ, તીર્થંકરોની મૂર્તિની ભક્તિની મારફત તેમના ગુણોને મેળવવા માટે ખાસ લક્ષ રાખવું જોઈએ. જૈન આચાર્યોમાં મહાધર્મ ધુરંધર શ્રી શય્યાંભવસૂરિ થયા કે જેમણે દશવૈકાલિક સૂત્ર રચ્યું છે, તે તથા શ્યામાચાર્ય તથા આગમોને પુસ્તકારૂઢ કરનાર દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ તથા કુન્દકુન્દાચાર્ય તથા વાઢી સમંતભદ્રસૂરિ, નવાંગી વૃત્તિકારશ્રી અભયદેવસૂરિ તથા કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ વગેરે મહારાજાની આચાર્યો થઈ ગયા છે તેમણે કેઈ પણ ઠેકાણે મૂર્તિપૂજાનો નિષેધ કર્યો નથી. સ્વેતાંબર અને દ્વિગંબર કોમમાં ઘણા પ્રાચીન કાળથી જૈન દેરાસરો થતાં આવ્યાં છે. તે જોતાં પણ પ્રાચીન કાળમાં કેઈ પણ જૈન આચાર્ય મૂર્તિપૂજાનો નિષેધ કરેલો નથી. કુકત વિક્રમની સોળમી સદીના મધ્યકાળથી મુસલમાનોનું અનુકરણ કરીને સ્થાનકવાસી લુંપક સાધુએ મૂર્તિપૂજાનો નિષેધ કરેલો છે. જે સાધુએ નિષેધ કરેલો હતો તેઓ ઘણા સમર્થ વિદ્વાન સાધુ ન હતા, તેઓ સંસ્કૃતના પણ પૂરા અભ્યાસી નહોતા. શ્રી પાચચંદ ગચ્છના શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિએ આગમો ઉપર જે ટખા પૂર્યા હતા તે ટખાની સહાય લઈને તે કાળ પછીના સ્થાનકવાસી સાધુઓએ આગમો ઉપર કંઈક ઘાલમેલ કરીને ટખા પૂરવા માંડયા, પણ હાલના મહા વિદ્વાન જૈન જૈનેતર પંડિતો એવા ટખાઓનું ખાસ પ્રામાણ્ય માનતા નથી. સ્થાનકવાસી સાધુઓમાં કેટલાક પણ હાલ સંસ્કૃતભાષાના અભ્યાસી થયેલા છે તેઓ પૈકીના જેઓ અમારા સમાગમમાં આવેલા છે તેઓ પણ જૈનશાસ્ત્રોમાં મૂર્તિપૂજા છે, એમ કબૂલ કરે છે. આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી ઉર્ફે શ્રી વિજયાનંદસૂરિ તથા શ્રી અણતસાગર સૂરિ તથા મુનિરાજ શ્રી વિનય વિજયજી વિગેરે સાધુઓ પહેલાં સ્થાનકવાસી હતા પણ પાછળથી 'જૈનશાસ્ત્રોમાં મૂર્તિપૂજા છે' એવું તેમના વાંચવામાં આવ્યું અને કદાચહ દૂર થયો ત્યારે તેઓએ મૂર્તિપૂજા માન્યતાને સ્વીકારી અને તે સંબંધી તેઓએ ગ્રંથો બનાવ્યા છે તથા લેખો લખ્યા છે. તેથી જૈનો જાણશે કે તીર્થંકર ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા કરવી તે શાસ્ત્રસિદ્ધ છે અને પૂજા કરવાના અધિકારી શ્રાવકો છે. સ્થાનકવાસી સાધુઓ પૈકી મુનિ પંડિતશ્રી રત્નચંદ્રજી વિગેરેએ જાહેરમાં જૈન

(૨૯)

મૂર્તિપૂજનું ખંડન કરવું પ્રાયઃ છોડી દીધેલું જણાય છે. ગુજરાત અને કાઠીયાવાડના સાધુઓ પણ તે સંબંધી ચર્ચાઓમાં હવે ઘણું ખરું મૈન ધારણ કરે છે અને મૂર્તિપૂજન નિવેધની ચર્ચા પણ બહારમાં કરતા નથી અને સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજન માન્યતાધારક જૈન સાધુઓની સાથે પણ હવે હળીમળીને વર્તવા લાગ્યા છે. તે પણ એમજ જણાવે છે કે ગૃહસ્થજૈન શ્રાવકો મૂર્તિપૂજન કરે અને મૂર્તિ દ્વારા પ્રભુની ભક્તિ કરે તેમાં વિષ્ણુ નાંખવું તેમાં કાંઈ ફાયદો નથી, તથા એની ચર્ચામાં પણ કાંઈ ફાયદો નથી. ગુજરાતના તથા કાઠીયાવાડના ઘણાખરા મધ્યસ્થ સ્થાનકવાસી શ્રાવકો કે જેઓ ઘણા કદાચહ રહિત હોય છે તેઓ તો સિદ્ધાચળ ‘આણુજી’ મહિનાથ ‘ગિરનાર’ તારંગાજી, લોચણીજી વિગેરે સ્થળે યાત્રાએ જાય છે અને પ્રભુના ગુણોનું ચિંતન, પૂજા કરે છે અને તીર્થસ્થાનની સારી હવા અને જળદ્વારા આરોગ્યતાને લાભ મેળવે છે. કેટલાક સ્થાનકવાસી શ્રીનાગજીસ્વામી આદિ સાધુઓ પણ તીર્થસ્થળોમાં જાય છે અને પ્રભુના દર્શનનો લાભ મેળવે છે. હાલમાં કેટલાક સ્થાનકવાસી શ્રાવકો, પોતાના સાધુઓની કે પોતાના ઉપર જેનો ઉપકાર થયેલો છે તેઓની છબીઓ પડાવીને પોતાને ઘેર રાખે છે અને પ્રાતઃકાળમાં તેનાં દર્શન વિગેરે કરે છે, તેથી તે દ્વારા તેઓ પોતાના ગુરુઓની ભક્તિ કરે છે તેમાં કાંઈ અસત્ય નથી. કારણ કે ગુરુપ્રેમ ગમે તે દ્વારા બહાર પ્રકાશમાં આવે છે અને તે ગુરુની મૂર્તિ દ્વારા પણ ભક્તને સંતોષ આપે છે તો પછી હાલના સાધુઓ અને આચાર્યો, પૂજ્યો તથા પૂર્વના મહાન્ આચાર્યો કરતાં પણ જે અનંત ગણા મહાન્ છે એવા સર્વજ્ઞ ત્રિભુવન તારણહાર પરમાત્મા તીર્થ કરોની છબીઓ પ્રતિમાઓ વિગેરેની પૂજા કરવી, દર્શન કરવાં અને તેમની મૂર્તિ-છબી પોતાના સામી રાખીને તેમના ગુણોનું ગાન કરવું અને તેમની ભક્તિ કરવી તે તો અનંતગણું મોટું કાર્ય છે અને તેનાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે. તથા તીર્થ કરોના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રદ્ધા, પ્રેમ, ઉત્સાહ અને શૌર્ય પ્રગટે છે અને પોતાનો આત્મા પ્રભુના પંથે વળે છે તે સુજ્ઞ સહેજે વિચારશે તો તેમને સત્ય જણાશે.

પ્રાચીન જૈન તીર્થ કરોની પ્રતિમાઓથી અને જૈન મંદિરોથી

(૩૦)

જૈનોનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જળવાઈ રહ્યો છે અને જૈન મંદિરો તથા પ્રતિમાઓથી શિલ્પકળાને ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું છે પ્રાચીન શિલ્પકળાના ઇતિહાસના જ્ઞાન માટે આખુલ વગેરેના જૈન દેરાસરોની ઘણી ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય છે.

ખ્રીસ્તિયોએ પણ મોટાં દેવળો બંધાવ્યાં છે—મુસલમાનો અઘ્લા—પરમેશ્વરને પ્રથમથી નિરાકાર માને છે તે પછી તેઓએ મૂર્તિના બદલે મસ્જીદો બંધાવવામાં અજ્ઞે રૂપેયા ખર્ચી નાખ્યા છે અને મૂર્તિદ્વારા થતા પ્રભુના પ્રેમને તેમણે રૂપાંતરે તાજમહેલ, કબરો અને મસ્જીદોમાં વ્યક્ત કર્યો છે. આર્ય સમાજોએ પરમેશ્વરને નિરાકાર માને છે તે પછી તેઓના થતા હાલના મથુરાના વૈદિક યજ્ઞ કુંડ હોમ વગેરે જોતાં તેઓ પછી કુંડરૂપ સાકાર મૂર્તિદ્વારા પ્રભુની ભક્તિ કરે છે. સાકાર વસ્તુ દ્વારા તેઓ નિરાકાર પ્રભુની ઉપાસના કરે છે. સાકાર વસ્તુના ગમે તેટલા રૂપાંતર—આકારો છે તે પૂજ્ય, પ્રેમથી મનાય, તે પછી એક જાતની મૂર્તિપૂજા છે અને તે દ્વારા મનુષ્યો કરોડો અને અજ્ઞે રૂપેયા વાપરે છે.

મુસલમાનો કુરાનને માને છે. કુરાનનું પુસ્તક અને કુરાનની લિપિ—અક્ષર એ પણ સાકાર છે અને કુરાન તે પછી એક જાતની સૂક્ષ્મ મૂર્તિ પ્રતિમા સિદ્ધ ઠરે છે. એ કુરાનના ઉપર ‘કાફરો’ થુંકેવા તેનું કોઈ રીતે તેઓ અપમાન કરે તેા મુસલમાનો તેઓને શિક્ષા કરે છે, ખ્રીસ્તિયો પણ બાઈબલને પવિત્ર—પૂજ્ય માને છે. બાઈબલ સાકાર હોવાથી તે પછી રૂપાંતરે એક જાતની મૂર્તિ પ્રતિમા સિદ્ધ થાય છે. જો કે બાઈબલ પોતે અક્ષર શબ્દરૂપ હોવાથી તે કંઈ સમજી શકતું નથી પણ બાઈબલના સાંકેતિક અક્ષર શબ્દદ્વારા લોકો, તે વડે જ્ઞાન પામે છે તે પ્રમાણે મૂર્તિ પ્રતિમા દ્વારા પણ પ્રભુના જ્ઞાન ચરિત્રનો ઓઘ થાય છે. તેમાં જ્ઞાન, સત્કાર, પૂજ્યતા પ્રેમમાં અને બાઈબલ, કુરાન, વેદ, જૈન શાસ્ત્રની પેઠે મૂર્તિ પ્રતિમાની પણ સમાનતા છે માટે સાકાર વસ્તુમાં પ્રેમભક્તિ, પૂજ્યતા અને સાકારનું આલંબન લીધા વિના કોઈ નિરાકાર દશામાં જઈ શકતું નથી.

હવે અમારા સ્થાનકવાસી બંધુઓના વિચારોની સમાલોચના કરવામાં આવે છે. સ્થાનકવાસીઓ સ્થાપના નિક્ષેપો કે જે ખાસ

(૩૧)

પ્રભુની પ્રતિમા મૂર્તિ રૂપ છે તેને ઉત્થાપે છે પણ જૈનાગમો દ્વારા મૂર્તિ પ્રતિમા ચૈત્યની સિદ્ધિ થાય છે તેથી તે સંબંધી કંઈ કહેવાતું રહેતું નથી. અમારા અંધુ સ્થાનકવાસી સાધુઓ વગેરે જૈન સૂત્ર-જૈનાગમ શાસ્ત્રોને માને છે. આગમો, લિપિ, અક્ષર શબ્દ, કાગળના હોવાથી સાકાર છે અને તેમાં તેમની શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, ભક્તિ તે એક જાતની સૂક્ષ્મ પ્રેમ અસર માન્યતારૂપ મૂર્તિ પૂજા છે. સ્થાનકવાસી જૈન અંધુઓ આગમો પર યુક્તા નથી તેમજ આગમોને પગે લાગે છે, તે પણ સાકાર આગમ પુસ્તકરૂપ મૂર્તિની ભક્તિ છે.

હવે દ્વંકત સ્થાનકવાસીઓનો એકજ વિરોધ એક એ રહે છે કે તેઓ મૂર્તિની પુષ્પાદિકની પૂજા કરતાં હિંસા બતાવે છે, અને હિંસામાં ધર્મ નથી માટે મૂર્તિ પૂજા કરવી નહીં, આટલી દલીલ તેઓ આગળ લાવીને મૂકે છે. સ્થાનકવાસી જૈન સાધુઓ વગેરેએ જાણવું જોઈએ કે વ્રતધારી શ્રાવકને દ્વંકત સવા વસાની દયા પાળવાની આજ્ઞા, જૈનશાસ્ત્રમાં કહેલી છે, બાકી બીજા જીવોની જયજીત કરવાની હોય છે, સાંસારિક કાર્યોમાં ગૃહસ્થ શ્રાવકો એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની (તેઓની દયા છતાં પણ) આજીવિકાર્થે હિંસા કરે છે, તેના કરતાં તેઓ દેવગુરૂ ધર્મની સેવાભક્તિમાં અહિંસક પરિણામે એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની હિંસા કરે છે તેમાં તેમના સેવાભક્તિના પરિણામ હોવાથી અદ્ય દોષ અને મહા પુણ્ય બાંધે છે તથા મહા નિર્જરા કરે છે. ઉવવાઈ સૂત્રમાં કૌણિકરાજ, મોટો વરઘોડો ચડાવીને તથા ઉકરડા વગેરે કચરો કઠાવીને શ્રી વીર પ્રભુને વંદન કરવા ગયો, એમાં તેને પુણ્યબંધ અને નિર્જરા કહેલી છે. કારણ કે તે ભક્તિતનું કાર્ય છે અને તે પ્રમાણે સ્થાનકવાસી જૈનો પણ ઉપાશ્રય બંધાવવામાં તથા સાધુઓને વહોરાવવામાં તથા સાધુઓની યાત્રા કરવામાં તથા જૈન કોન્કરન્સ ભરવામાં તથા આગમો લખાવવામાં, છપાવવામાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની દયાના પરિણામ છતાં હિંસા કરે છે અને કરાવે છે પણ તે ગુરૂ શાસ્ત્રની સેવા-ભક્તિરૂપ હોવાથી તેને તેઓ જેમ પુણ્યબંધ અને નિર્જરાનું કારણ માને છે અને તે જેમ સત્ય છે તેમ પરમાત્મા વીતરાગ દેવનું મંદિર બંધાવતાં તથા જિનેશ્વરની મૂર્તિ પૂજા કરતાં જલ પુષ્પ વગેરે એકેન્દ્રિય જીવો આદિની હિંસા થાય છે તે પણ

(૩૨)

અલ્પ દોષ અને મહા પુણ્યબંધ તથા નિર્જરા કારક હોવાથી તે કર્તવ્ય, સત્ય ધર્મ કર્તવ્ય છે અને તે ગૃહસ્થ જૈનો માટે યોગ્ય છે. સત્યદેવ ગુરૂ ધર્મની ભક્તિમાં અલ્પ દોષ અને મહાધર્મ છે. જેમ સ્થાનકવાસી સાધુઓ ધર્મથી નદી જલમાં ઉતરે છે તેથી જલ વગેરેના અનંત જીવોની હિંસા થાય છે પણ તેમાં અલ્પદોષ અને મહા ધર્મ છે. તેમ પ્રભુની પ્રતિમા વગેરે ધર્મકાર્યોમાં પણ ભક્તિની દૃષ્ટિએ દોષ નથી પણ ઘણા ધર્મ છે.

ગૃહસ્થ જૈન શ્રાવકોને દેવગુરૂધર્મ જૈનશાસનની સેવા ભક્તિના કાર્યોમાં એકેન્દ્રિયાદિક જીવોની હિંસામાં અલ્પ કર્મ બંધ અને આત્માની અને અન્ય જૈનો વગેરેના આત્માઓની ઘણી આત્મશુદ્ધિ થાય છે. એકેન્દ્રિય અસંખ્ય જીવોની રક્ષા કરતાં એક દ્વીન્દ્રિય જીવની રક્ષા કરવામાં વિશેષ પુણ્ય છે, દ્વીન્દ્રિય અસંખ્ય જીવો કરતાં એક ત્રીન્દ્રિયની અને ત્રીન્દ્રિય અસંખ્ય જીવોની રક્ષા કરતાં એક ચતુરિન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય અસંખ્ય જીવોની રક્ષા કરતાં એક પંચેન્દ્રિય જીવની રક્ષામાં અનંતગણા પુણ્યનો બંધ થાય છે, એક ઇન્દ્રિય પછી બીજી ઇન્દ્રિયની પ્રાપ્તિ, અનંતગણા પુણ્યોદયથી થાય છે એમ ઉત્તરોત્તર ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિવાળા જીવોની રક્ષામાં પણ ઉત્તરોત્તર અનંતગણા પુણ્યબંધ તથા નિર્જરા થાય છે, પંચેન્દ્રિય જીવોમાં પશુ પંખી, જલચર, ઉરપરિ સર્પ અને ભુજ પરિસર્પ છે, અને નારકી જીવો ચાર પ્રકારના દેવો તથા મનુષ્યો છે. પશુ પંખી વગેરે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવો કરતાં મનુષ્યની રક્ષામાં વિશેષ પુણ્ય થાય છે અને મનુષ્યની હિંસામાં વિશેષ પાપ થાય છે. ગૃહસ્થ શ્રાવકો એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની હિંસા ત્યાગ કરવાનું વ્રત લઈ શકતા નથી પણ આરંભ સમારંભમાં તરતમ યોગે અને તેટલી તે જીવોની જયણા કરી શકે છે અને ગર્ભજ તિર્યંચ તથા મનુષ્યો કે જે નિરપરાધી છે તેઓની હિંસા ત્યાગ કરવાનું પ્રથમ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત ગ્રહણ કરી શકે છે. ગૃહસ્થ જૈનો ધર્મથી ધર્મયુદ્ધ પણ ખારવેલા, ચેડા મહારાજ, કુમારપાલ વગેરે જૈન રાજાઓની પેઠે કરી શકે છે, આ ઉપરથી જૈનો જીવહયા અને જીવહિંસાનું ખરેખરું સ્વરૂપ સમજી શકશે. અને

(૩૩)

પ્રતિમા પૂજામાં પુષ્પાદિક જીવેની હિંસા થાય છે વગેરે કહીને ઉપાશ્રય વગેરે ધર્મકાર્યોમાં થતી જીવહિંસા વગેરેનો ખ્યાલ કરતા નથી! અને જૈનોને જગતમાં નબળા-બાયલાબનાવવામાં અન્ધ ગાંડી દયાને આગળ કરીને સેવા ભક્તિ વગેરેનો જેઓ જીવહિંસાના ખડાના નીચે નિષેધ કરે છે તેઓ હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રીસ્તિ યૌદ્ધોની સાથે આ સ્પર્ધાના જમાનામાં ધાર્મિક આર્થિક દૃષ્ટિએ જીવવા સમર્થ થઈ શકતા નથી અને જગતમાં તેઓ જીવવાની દયા કરનાર અને મોટાને મારનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે અને તેઓ દુનિયામાં જૈનોનું નામ નિશાન પણ રાખી શકવાના નથી! દુનિયામાં કાયા થકી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરતાં કોઈને કોઈ સૂક્ષ્મ વાયુ વિગેરે જીવેની હિંસા વિગેરે થાય છે. તથા ગૃહસ્થ દશામાં જીવવા માટે વનસ્પતિ આદિ એકેન્દ્રિય આદિ જીવેની હિંસા થાય છે. દેવગુરૂ ધર્મની ભક્તિ અર્થે અને જૈન શાસનની તથા જૈન સંઘની રક્ષા અર્થે તથા સાધુ વિગેરેની રક્ષા અર્થે એકેન્દ્રિયાદિ જીવેની, જીવ દયાના પરિણામ છતાં પણ હિંસા થાય છે, પણ તે ધર્મકાર્યમાં ધર્મ માટે હોવાથી તેથી અદ્ય દોષ અને મહાન્ ધર્મ થાય છે, અને એ સિદ્ધાંતને સ્થાનકવાસી જૈનો તથા મૂર્તિપૂજક જૈનો બંને જાણે અજાણે આચારમાં મૂકે છે અને તે પ્રમાણે વર્તે છે, પણ બોલવામાં તથા માન્યતામાં સ્થાનકવાસી જૈનો પ્રભુની પૂજામાં હિંસા છે એવું કહે છે, પણ હવે એવો જમાનો આવે છે કે જૈનોને દુનિયામાં જીવવા માટે એવી ગાંડી જીવદયાની ઘેલછા ખપમાં આવશે નહિ. માટે દેવગુરૂ ધર્મની ભક્તિ સેવા માટે અદ્ય દોષ અને મહાન્ ધર્મ એ સૂત્રને માનવું અને વર્તવું તેજ ગૃહસ્થ જૈનોને યોગ્ય છે.

જૈન સાધુએ છ-કાયજીવેની રક્ષાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે. તેથી તેઓ પ્રભુની પ્રતિમાની જળ પુષ્પાદિક વડે પૂજા કરી શકતા નથી; પણ તેઓ સ્તવનાદિકથી પ્રભુની ભક્તિ કરી શકે છે, પણ દ્રવ્ય પૂજા કરી શકતા નથી, કારણ કે તેઓ ગૃહસ્થ ધર્મના ત્યાગી છે અને પંચ મહાવ્રત ધારી છે. ગૃહસ્થ શ્રાવકનો અને ત્યાગી મુનિનો ધર્મ જુદા પ્રકારનો છે તેથી ગૃહસ્થની અને સાધુની ધર્મ કરણી જુદી છે, તેથી

(૩૪)

ગૃહસ્થનો ધર્મ, ગૃહસ્થ માટે યોગ્ય છે અને સાધુ ધર્મ છે તે સાધુ માટે યોગ્ય છે. ગૃહસ્થના ધર્મને સાધુ ત્યાગી પાળે તો તે અધર્મ છે અને ગૃહસ્થ દશામાં જૈન શ્રાવક હોવા છતાં તે ગૃહસ્થ ધર્મ મૂકીને ત્યાગીનો ધર્મ પાળે તો અધર્મ છે. માટે અન્ને એ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મ પાળવો જોઈએ. હિંસાના પરિણામ વિના અને ઉપયોગ રાખીને શ્રાવકો, પ્રભુ પ્રતિમાની તથા ગુરૂલકિત તથા સંઘની લકિત કરે છે તો તે તીર્થંકરાદિના મહાપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. લકિત અને સેવા વિના કોઈ પણ મનુષ્ય એકદમ વાચિક જ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. નિસરણિ ઉપર ચડવું હોય છે તો પગથિયાના અનુક્રમે ચડાય છે, પણ એકદમ કુદીને કંઈ ચઢી શકાતું નથી. તેમ ગૃહસ્થ દશામાં પણ જૈનેને સેવા, લકિત, ઉપાસના, કર્મયોગ, જ્ઞાન વિગેરે યોગોની આરાધના કરવી જોઈએ.

સાકાર પ્રતિમાની લકિત અને આલંબન ધ્યાનમાટે જરૂર છે. નિરાકાર પરમાત્મા કંઈ એકદમ ધ્યાનમાં આવી શકતા નથી. અને તેથી એકદમ નિરાકાર પરમાત્મા પર પ્રેમ પણ થઈ શકતો નથી. માટે સાકાર પ્રભુથી અને આકારવાળી પ્રભુની પ્રતિમાથી લકિતનો પ્રારંભ થાય છે. જીનેશ્વર ભગવાનનો સ્થાપના નિક્ષેપો દેખીને ભગવાનના ગુણોનું સ્મરણ થાય છે અને તેમના જેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પોતાનો આત્મા ઉત્સાહી અને છે. મહોરમાં, રૂપીઆમાં તથા નોટો વિગેરેમાં રાખનો સિંક્રો હોય છે અને તેથી તેનું ચલાણ ચાલે છે. નોટોનાં કાગળીયા તો બિલકુલ કિંમત રહિત હોય છે, તો પણ રાખનો સિંક્રો સુખ વિગેરે હોવાથી તેની લાખો અને કરોડો રૂપીઆની કિંમત ઉત્પન્ન થાય છે, તો પછી સર્વ ગુણ સંપન્ન તીર્થંકર પરમાત્માની છબી-પ્રતિમારૂપ સિંક્રાથી તેમનો લકિત પ્રભુની મૂર્તિ દ્વારા પ્રભુ પદ સાધી શકે છે તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી. જૈન શાસ્ત્રોમાં પ્રભુની પ્રતિમામાં પ્રભુ પ્રગટે છે એવું નથી; પણ પ્રભુની પ્રતિમા દ્વારા પ્રભુના લકિતો, હૃદયમાં પ્રભુને પ્રગટાવી શકે છે. માટે પ્રભુની પ્રતિમા તે પ્રભુની સમાનજ છે એમ બાણીને પ્રભુની પ્રતિમા પૂજવી જોઈએ. પ્રભુમાં જ્ઞાનદર્શન આરિત્રાદિ અનંત ગુણો સંપૂર્ણપણે ખીલ્યા હોય છે, તેવા ગુણોને પ્રગટાવવા માટે

(૩૫)

પ્રભુની પૂજા ભક્તિ કરવાની જરૂર છે. આપણા જડ જેવા આત્માને પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ કરીને પ્રભુના જેવો સંપૂર્ણ ચૈતન્યમય કરવાને માટે પ્રભુને પૂજીએ છીએ. નેપોલીઅનની માતાએ બાલ્યાવસ્થામાં નેપોલીઅનને વીર પુરૂષોનાં ચિત્રો દેખાડ્યાં હતાં અને તે ઉપરથી તે મહાન્ વીર પુરૂષ થયો અને તેણે આખો યુરોપ, ધ્રુવની નાજીયો. તેને જેમ વીર પુરૂષોનાં પૂતળાં ઉપયોગી થયાં તેમ જૈનોને જીનેશ્વર પ્રભુની પ્રતિમાઓ પણ જીનેશ્વર જેવા થવા માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે તેમાં કાંઈપણ આશ્ચર્ય નથી. જ્યાંસુધી સાકાર વૈષયિક પદાર્થોમાં રાગ અને દ્રેષની વૃત્તિ થાય છે, ત્યાંસુધી તેવી દશાવાળા જીવોને વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે વીતરાગની સાકાર પ્રતિમાની જરૂર છે. કારણકે મનુષ્ય જે પદાર્થની સામું દેખે છે તે પદાર્થની અસર તેના ઉપર થાય છે. રાગદ્રેષકારક સાકાર પદાર્થોની દુનિયામાં ખોટ નથી અને તેવા જીવંત પદાર્થો પણ દુનિયામાં ઘણા છે તેથી આખા દિવસમાં એક બે કલાક સુધી વીતરાગ દેવની મૂર્તિ સામું શ્રદ્ધા ભક્તિદ્વારા જોવાથી, સ્તવવાથી, તથા પૂજવાથી, આત્માને પરમાત્મા કરવા પ્રયત્ન ઉત્સાહ અને પુરૂષાર્થ પ્રગટે છે અને તેથી દયા, દાન, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, સંતોષ, નિર્લોભતા, આર્જવતા, સરળતા, પરમોપકાર, નિષ્કામકર્મ પ્રવૃત્તિ, ચતુર્વિધ સંઘસેવા, વ્રત, વૈરાગ્ય, સંયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વિગેરે અનેક ગુણો ખીલવા માટે આત્મા શક્તિમાન અને છે. મૂર્તિપૂજક જૈન કોમ, અન્ય દર્શનીઓના પરિચયમાં આવવા છતાં પણ પોતાના દહેરાસરો વિગેરેનું સ્મરણ કરીને એકદમ જૈન ધર્મથી બ્રહ્મ થતી નથી, પણ જેઓને દહેરાસર વિગેરેનું સાધન નથી તેઓ તે પ્રસંગે એકદમ ખીલ ધર્મમાં ચાલ્યા જાય છે અને આજ કારણથી વૈષ્ણવો કંઠી માળા તિલક છાંપો વિગેરેથી વૈષ્ણવોને વ્યવહારમાં દઢ રાખે છે, તથા મંદિરોથી પણ તેઓને પોતાના ધર્મમાં દઢ રાખે છે. મુસલમાનો સુન્નતની ક્રિયા, મસ્જિદો અને કુરાનથી મુસલમાનો સ્વધર્મમાં દઢ રાખે છે, અને વૈદિકો પૌરાણિકો જનોઈ તથા યજુર્કંડ, વેદો અને મૂર્તિયોદ્વારા પોતાના ધર્મોને સ્વધર્મમાં દઢ રાખે છે. ગૃહસ્થ જૈનો પાસેથી અને ત્યાગી જૈનો પાસેથી જો જૈનાગમ શાસ્ત્રો અને જૈન

(૩૬)

મંદિરો તથા ધર્મક્રિયાઓ ચાલી જાય તો જૈનધર્મ ખરેખર વ્યવહાર નયથી બ્રહ્મ થવાથી એક ક્ષણ પણ જીવી શકે નહિ અને જૈનો પણ જૈન તરીકે રહી શકે નહિ. જીનમંદિર તથા જીનેશ્વરની ભક્ત તથા સંઘના ભક્તિ એ સર્વ ધર્મ વ્યવહાર છે અને તેનો લોપ કરવાથી જૈન ધર્મનો અને જૈન સંઘનો ઉચ્છેદ થાય છે. એક જૈને લોળાભાવે અન્ય ધર્મીઓને ખુશી કરવા માટે તથા પોતાના પક્ષમાં રાખવા માટે વિષ્ણુમંદિર બંધાવી આપ્યું હતું અને તે સ્થાનકવાસી જૈન હોય અને પછીથી તેના પુત્રો તથા તેઓએ તેા એમ માની લીધું છે કે અમારા બાપદાદા વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતા હતા. કારણ કે તેમણે વિષ્ણુમંદિર બંધાવ્યું છે એમ માનીને પાછળથી તે વૈષ્ણવ બની જેવા જેવી સ્થિતિમાં આવ્યા છે, માટે જૈનોને પોતાના ધર્મમાં સ્થિર કરવા માટે જૈનમંદિરો વિગેરેની ઉપયોગિતા છે; કારણકે પાછળની સંતતિને પણ મંદિરો વિગેરેથી ઘણા લાભ થાય છે અને વડી લોના ધર્મની પરંપરાને લીધે જૈનધર્મમાં દૂઠ રહી શકે છે એમ સુજાજનો સહેજે સમજી શકશે.

મહાત્મા ગાંધીજી પણ મૂર્તિની માન્યતાને સ્વીકારે છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર કે જેના નામે રાજચંદ્ર પંથ ચાલે છે, તેમણે પણ મૂર્તિ માન્યતાનો સ્વીકાર અમુક અપેક્ષાએ પણ કર્યો એમ તેમના કેટલાક ભક્તો કહે છે. પહેલાં બંને કોમના વિદ્વાન્ સાધુઓ વગેરે એ પોતાની માન્યતાના ગ્રંથો લખ્યા છે. હવે તો જૈન જગતની દૃષ્ટિ બીજી અનેક બાબતો પર લાગી રહી છે. શ્રીમદ્ આનંદ-ધનજી જેવા મહા અધ્યાત્મજ્ઞાની મુનિએ પણ નવમા શ્રી સુવિધિ-નાથના સ્તવનમાં મૂર્તિપૂજનો જૈન શાસ્ત્રાધારે સિદ્ધાંત માન્ય કર્યો છે અને તે ઉપદિશ્યો છે.

મૂર્તિ પૂજથી હિંદની અગર જૈન કોમની પડતી થઈ નથી. યુરોપમાં પણ સઘળા દેશોમાં ઇશુક્રીસ્ટ વગેરેની મૂર્તિપૂજ તથા દેશભક્ત વીરોની મૂર્તિ કરવાની અને તેને માન આપવાની માન્યતા ચાલે છે. શ્રી હનુમાન્ જેવા વીરપુરુષોની બ્રહ્મચારીઓની, ગામમાં પ્રવેશતાં હિંદમાં જ્યાં ત્યાં મૂર્તિયો દેખાય છે. તે મૂર્તિદ્વારા આપણે તેમના જેવા સ્વામી ભક્ત, પરાક્રમી, બ્રહ્મચારી બનવું જોઈએ એમ તે મૂર્તિ જણાવે છે.

(૩૭)

મૂર્તિ પૂજનારાઓએ તીર્થંકરોનાં ચરિત્રોને એકવાર ગુરુ મુખથી પૂર્ણ સાંભળવાં જોઈએ અને તેઓનાં ચરિત્ર વાંચવાં જોઈએ. તીર્થંકર પરમાત્મા શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ વગેરેએ જેવું ગૃહસ્થાવાસમાં ગુણકર્મીથીયુક્ત જીવન ગાળ્યું હતું, તેવું ગૃહસ્થજીનોએ ગૃહસ્થાવાસમાં જીવન ગાળવું જોઈએ, અને ત્યાગી જૈન સાધુઓએ તીર્થંકરોની ત્યાગદશાનું અનુકરણ કરીને હાલના દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાનુસારે ઉત્સર્ગથી અને અપવાદથી વર્તવું જોઈએ. જ્ઞાનીજીનોજ મૂર્તિદ્વારા દેવ સેવા ભક્તિથી પોતાની આત્મોન્નતિ કરી શકે છે અને તીર્થંકરોના ગૃહસ્થ જીવન પ્રમાણે ગૃહસ્થાવાસમાં વર્તે છે અને ત્યાગજીવન પ્રમાણે ત્યાગાવસ્થામાં વર્તે છે. ગૃહસ્થીને ગૃહસ્થ દશાના અધિકાર પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ અને ત્યાગીને ત્યાગદશાના અધિકાર પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિની સેવા-ભક્તિ જો સાચા ભાવથી કરવામાં આવે તો કોઈ પણ જૈન, મહાદાસ, અજ્ઞાન, વીર્યહીન, દુર્ગુણી રહી શકે નહીં. તીર્થંકરોનાં ચરિત્રોમાં ગૃહસ્થ દશાના તથા ત્યાગદશાના આદર્શો છે, અને તે તેમની મૂર્તિદ્વારા આપણા હૃદયમાં પ્રવેશે છે અને આપણને તેમના જેવા કરે છે. પ્રભુનાં પુસ્તકોના અને તીર્થંકરપરમાત્માઓની મૂર્તિઓના પ્રેમ દ્વારા આપણામાં દયા, અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ધૈર્ય, કર્મયોગ, ભક્તિ, ઉપાસના, સેવા, પરોપકાર, શુદ્ધ પ્રેમ, સાત્ત્વિક ગુણો અને સાત્ત્વિક કાર્યો ખીલવવાની શક્તિઓને જે જે અંશે આપણે પ્રગટ કરીએ છીએ તે તે અંશે આપણે પ્રભુની મૂર્તિપૂજનું ફલ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

જૈન મૂર્તિપૂજકોએ, જૈન સ્થાનકવાસી વગેરેકે જેઓ મૂર્તિને માનતા નથી, તેઓના પર દ્રેષ ન કરવો જોઈએ અને તેઓ પર અરુચિ ન કરવી જોઈએ. તેમજ તેઓની સાથે જૈન હોવાથી પ્રેમ મૈત્રી ભાવે વર્તવું જોઈએ અને બન્નેકેમોએ જે જે મળતી મળતી બાબતો આવે તેમાં ઐક્ય કરીને બન્નેનું સંગઠન કરવું જોઈએ. મેં ગોંડળના સંઘાડાના સાધુ તપસ્વી માણેકચંદ્રજીને કઠોર પાસેના સાયણ ગામમાં જૈન ઉપાશ્રયમાં ઉતરવામાં મદદ કરી હતી, તેમજ હું મૂર્તિ

(૩૮)

માન્યતાવાળો સાધુ હોવા છતાં અન્ય સ્થાનકવાસીઓનાં ઉપાશ્રયમાં ભાષણ આપું છું, સ્થાનકવાસી શ્રી રત્નચંદ્રજી, નાગજીસ્વામી, હર્ષચંદ્રજી, છોટાલાલજી, ખંભાત સંઘાડાના આગેવાન સાધુઓ વગેરે અનેક સાધુઓ જોડે પરિચયમાં આવ્યો છું અને તેઓ મારા પરિચયમાં આવ્યા છે અને હવે ગુજરાતમાં તો પ્રતિમા સંબંધીની પહેલાંના જેવી ચર્ચા રહી નથી. બંને કોમ પોતાની માન્યતા પ્રમાણે વર્તે છે અને નકામી ચર્ચાઓને પૂર્વની પેઠે કરતી નથી, હવે જમાનો બદલાયો છે, હવે તો સ્વેતાંબર અને દિગંબર જૈનોએ પણ તીર્થના ઝઘડા ટળી જાય અને જૈનો, અમુક અપેક્ષાએ સર્વે એક મળીને જૈન કોમની સંખ્યા ઘટતી જાય છે તેના ચાંપતા ઉપાયો લે એમ થવું જોઈએ.

સર્વ જાતના કોમી પંથી મુસદ્દમાનોએ એકચ કરવા 'માંડયું' છે. હિંદુઓ હવે હિંદુઓનું સંગઠન કરવા મહાભારત-ભગીરથ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા છે. તેવા સંયોગોમાં જો બંને કોમના જૈનો તીર્થ ઝઘડા કરશે અને લડી મરશે તો તેઓ જૈનોનું નામ ઇતિહાસના પાનામાંથી ભુંસી નાખશે, હાલના અન્ય ધર્મીઓની ધાર્મિક સ્પર્ધા વગેરેની ચળવળમાં હાલના જૈનો, પાનીધારાના મુન્સીની તથા કૂપના દેડકાની પેઠે તથા કુલકર્ણીની પેઠે સાંકડી દૃષ્ટિવાળા થઈ ઉઘશે તો જૈન કોમની સંખ્યા ઘટશે અગર વૈદિક પૌરાણિક હિંદુઓ, તેઓને પોતાના વિચારોથી પોતાનામાં ગળી જશે એવો આપત્કાલીન મોટો ભય આવીને ઉભો રહ્યો છે. તેથી હવે સ્વેતાંબર દિગંબર ગૃહસ્થ ત્યાગી જૈનોએ મૂર્તિ પૂજા વગેરે બાબતોની ચર્ચા મૂકીને પ્રથમ તે પર લક્ષ્ય આપવું જોઈએ. સ્થાનકવાસી સાધુઓએ હવે મૂર્તિખંડન વગેરે તકરારી બાબતોમાં નહીં પડતાં આર્ય સમાજોઓની પેઠે તેઓએ જૈન ગુરૂકુલો, જૈન કોલેજો, વગેરે ધાર્મિક કેળવણી અને અન્ય લોકોને જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપવા તરફ પોતાનું દૃષ્ટિબિંદુ વાળી પ્રવર્તવું જોઈએ.

સનાતનમૂર્તિપૂજકજૈનખંધુઓએ હવે નકામી બાબતોનું ખર્ચ કરીને તથા એકજ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં વિશેષ પડતું ફાજલ ખર્ચ ઘટાડીને હાલ તો સાતક્ષેત્ર પૈકી મોટાં ચાર

(૩૯)

જંગમ ક્ષેત્રો અને જૈનજ્ઞાનક્ષેત્રની ઉન્નતિ તરફ વિશેષ લક્ષ્ય દેવું જોઈએ.

મહાનિશીથની કમલપ્રભાચાર્યની કથા જેવી કથાઓનો જે કાલે ઉપયોગ કરવાની જરૂર હતી. તે કાલે તેનો શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી વગેરે ઉપયોગ કર્યો હતો. સર્વ જૈનાગમો, સર્વ જૈનશાસ્ત્રો, પરંપરા અને વર્તમાન જમાનાની ધાર્મિક પ્રગતિની દૃષ્ટિ, પ્રવૃત્તિએ સર્વ બાબતોનો વિચાર કરી ગૌણ મુખ્યતાએ લાભાલાભ દૃષ્ટિએ સર્વની એક વાક્યતા કરીને જૈનશાસ્ત્રોના સંઘ પ્રવર્તે છે, તેથી મહાનિશીથ જેવા એક સૂત્ર ઉપર નહીં જોતાં સમગ્ર આગમ શાસ્ત્રોની એક વાક્યતા માનનારી તથા ઉત્સર્ગ, અપવાદ વગેરે દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલભાવથી વિચાર કરનારી જૈન કોમ, હવે પોતાના જૈનોની સંખ્યાથી જગતમાં જૈન તરીકે જીવવાનો અને જૈનધર્મની હયાતી રાખનારો વિચાર કરવા બેઠી છે, અને તેથી પ્રવૃત્તિ કરવા બેઠી છે, તેથી જૈનકોમે હવે પરસ્પર સંપીને વર્તાય એ બાબતમાં લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજકની માન્યતામાં અડગ રહીનેજ તેઓ અન્યદિગંબર તથા સ્થાનકવાસીઓની સાથે મળતી બાબતોમાં એક રહેવું જોઈએ, અને હાલતો જૈનોની હયાતી માટે અને જૈનોમાં ધાર્મિક શક્તિયો જગાવવા ખાસ, લક્ષ્ય દેવું જોઈએ અને હિંદુ મુસલમાનોની સાથે રાજ્યાદિક વ્યવહારમાં પણ ગૃહસ્થ જૈનોએ સહચારી થવું જોઈએ. જૈન દેરાસરો મૂર્તિઓ અને તે પરના શિલાલેખોથી જૈનોની પ્રાચીન જાહોજલાલી કીર્તિ પ્રતિષ્ઠા શક્તિયોનો હાલમાં આપણને ખ્યાલ આવે છે; જૈન દેરાસરો, પ્રતિમાઓ, જૈન ગ્રન્થો એ આપણું ધાર્મિક સાહિત્ય છે. આગમોની પેઠે પ્રાચીન અર્વાચીન આચાર્ય વગેરે જૈનોએ જે જે ધર્મશાસ્ત્ર ગ્રન્થો લખ્યા છે, તે અતિ ઉપયોગી દેશકાલાનુસારે લખ્યા છે અને તેથી જૈન ધાર્મિક સાહિત્યની મહત્તાનો અન્ય ધર્મીઓને પણ ખ્યાલ આવે છે. જેઓ પ્રતિમા મંદિરને માનતા નથી તેઓની નિંદા ન કરવી જોઈએ. આપણે મૂર્તિપૂજા માન્યતા ધારક જૈનોએ મૂર્તિપૂજાદ્વારા પ્રભુના ગુણો જેવા આત્માના ગુણો પ્રગટાવવા અત્યંત હૃદય શ્રદ્ધાળુ તથા ઉત્સાહી બનવું જોઈએ અને જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરવા પ્રભુની પેઠે આત્મ-

(૪૦)

લોગ આપવો જોઈએ. જૈન શ્વેતાંબર તથા મૂર્તિપૂજક જૈનોએ આજ સુધીમાં જેટલું ધન ખર્ચ્યું છે તે પ્રમાણમાં સ્થાનકવાસી જૈનોએ તેમની માન્યતાવાળા ક્ષેત્રોમાં ધન ખર્ચ્યું નથી, અને તે પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. સ્થાનકવાસી જૈનોએ પોતાના પ્રભુની મૂર્તિની તથા પૂજની નિંદા ત્યજીને જૈન ગુરૂકુળો, જૈન હાઇ સ્કુલો વગેરેમાં કરોડો રૂપીયા ખર્ચવા જોઈએ. શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનો જેટલી જૈનખોડીંગો વગેરેમાં સ્થાનકવાસી જૈનોએ સખાવત કરી નથી અને દેરાસર વિના તેમને ઉપયોગી એવી ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેઓએ મૂર્તિપૂજક જૈનોના જેટલું ધન ખર્ચ્યું નથી તો તેમણે તે દિશા તરફ રૂચિ પ્રવૃત્તિ આત્મલોગ આપવો જોઈએ, એવો મારી જૈન સંઘના નમ્ર સેવક તરીકે વિજ્ઞપ્તિ છે. આ લેખમાંથી મધ્યસ્થ ભાવવાળા અને ગુણાનુરાગી જૈનો ઘણું બ્રહ્મ કરી શકે તેવું છે,

इत्येवं ॐ अर्हं महावीर शान्ति.

સુ પ્રાંતિજ,
લે. બુદ્ધિસાગર સૂરિ

}

વિ. ૧૯૮૧ માત્ર વદિ ૫

